

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Departament de Biblioteconomia i Documentació
Programa de doctorat “Literatura catalana, entre les propostes teòriques i la
pràctica”. (Dep. de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona)
Bienni 1996-1998

LES EDICIONS INFANTILS I JUVENILS DE
L’EDITORIAL JOVENTUT (1923-1969)

Tesi doctoral que presenta Mònica Baró Llambias
per optar al títol de doctora en Documentació
per la Universitat de Barcelona

Directors

Dr. ERNEST ABADAL I FALGUERAS

Dr. LLUÍS QUINTANA TRIAS

Barcelona, juny de 2005

CAPÍTOL 7. LA VALORACIÓ CRÍTICA DE LA PRODUCCIÓ DE L'EDITORIAL JOVENTUT

Més enllà de les dades que poden oferir els comptes de vendes, que de ben segur reflecteixen l'acceptació de les propostes de Joventut entre el públic, no hem d'oblidar que aquesta valoració sovint és impulsada o mediatitzada per agents externs que actuen en el mercat. En el cas de l'edició espanyola, tradicionalment, els mecanismes de control dels poders sobre la producció i el mercat editorial han tingut una vigència importantíssima i, en el període estudiat, l'han tingut de manera gairebé exclusiva. El control de les plataformes de divulgació, premsa i revistes, especialment, i el control de les institucions promotores del llibre infantil i juvenil, durant molts anys contribueixen a dificultar el lliure exercici de la crítica i la divulgació. No serà per casualitat que el moment de màxim exercici d'aquest dret coincideixi amb l'establiment de la República i amb un moment d'un elevat nivell en la producció de l'editorial. Així doncs, en primer lloc, analitzarem quins han estat aquests mecanismes i, sobretot, com han afectat la producció i difusió de les publicacions de Joventut. No hem d'oblidar, d'altra banda, que aquest control interferirà també en la labor de la crítica i dels altres sistemes de promoció que arreu del món contribueixen a difondre i posar en valor aquesta producció.

7.1 EL MARC JURÍDIC DE REGULACIÓ PER A LA DIFUSIÓ DE LES EDICIONS

Des que el llibre pot influir en la ideologia d'una societat alfabetitzada, els poders —establerts i fàctics— han intentat de minimitzar els efectes de la difusió de les idees a través del llibre. A Espanya, el segle XX transcorrerà, almenys en la seva part central, sota el ferri domini de la censura. Primer de la que estableix Miguel Primo de Rivera, que afecta, preferentment, les publicacions periòdiques. Més tard, després d'uns pocs anys de llibertat d'expressió a través de l'escrit, la cultura estarà sotmesa a la censura franquista que, com veurem, afecta tots els àmbits i que estableix unes legislacions i uns mecanismes específics i molt eficaços.

Com ja hem esmentat, l'època de fundació de l'Editorial Joventut coincideix, dia més dia menys, amb la constitució del Directori militar, presidit pel general

Primo de Rivera. Deixant de banda altres consideracions polítiques, que hem comentat al capítol segon, el govern de Primo va tenir una especial incidència en el món de l'edició ja que, el mateix dia de la seva constitució, es va promulgar el real Decret de 15 de setembre de 1923 pel que quedaven en suspens les garanties constitucionals, entre elles la de llibertat d'impremta.⁷³² Així es restablia la censura prèvia, que havia estat abolida amb l'aprovació de la Constitució de 1876 i refrendada per la Llei de policia de impremta de 1883, i s'instaurava un tràmit de control que havia d'afectar, sobretot, les publicacions periòdiques que, a l'època, tenien molta difusió i els continguts de les quals arribaven directament a un públic sovint contrari al règim. En aquest sentit, es tractava de controlar les opinions contràries a la institució monàrquica, les opinions favorables al separatisme i al catalanisme i, també, les crítiques a la figura del dictador i al govern que aquest presidia.

A la pràctica, aquest control no sembla que afectés gaire l'edició de monografies que, després d'un primer període de control i de les corresponents queixes per part dels editors, no passaven el tràmit de censura prèvia sinó que s'exposaven a la "recollida" de l'edició completa, als punts de distribució i venda.⁷³³ Com que, presumiblement, els llibres per a infants, i més en aquella època, no eren un camp propici per a la difusió d'opinions contràries al règim, sembla que no hi va haver un control gaire estricte d'allò que s'editava per mitjà d'obres monogràfiques.⁷³⁴ Curiosament, tampoc es reprimí l'edició en llengua catalana, quan sí que ho estava el seu ús en àmbits com l'ensenyament o l'església, i, evidentment, en totes les manifestacions oficials de caràcter públic. En paraules de Josep M. Roig i Rosich, "un sermó pronunciat en català en una església era objecte de persecució i fins d'empresonament, mentre que la Història Nacional de Catalunya de Rovira i Virgili es publicava sense traves".⁷³⁵ Tot i el biaix catalanista de l'obra

⁷³² En el codi penal de 1928, s'especifiquen els nous delictes formals d'impremta, que afectaran els amos o encarregats dels establiments tipogràfics, la distribució, el venedor o repartidor, i fins i tot, el qui fixi o faci fixar impresos o escrits a ma o a màquina, sense que hi hagi hagut permís previ. El 1929 s'obligà a la premsa a imprimir les notes oficials del govern.

⁷³³ Celedonio de la Iglesia, *La censura por dentro...* p. 20.

⁷³⁴ De fet, l'arxiu de l'editorial no conserva cap document que faci referència a aquesta activitat de control, tot i que és precisament d'aquesta primera època que es conserva més completa la documentació. No es pot dir el mateix de la censura franquista que deixa rastre en les diverses seccions de l'arxiu, i, a més de generar tota una sèrie específica, es pot resseguir la seva incidència en altres seccions, des de la correspondència fins a comptabilitat, on es troben els rebuts de pagament dels desplaçaments a Madrid per tal de dur els exemplars a Censura.

⁷³⁵ Josep M. Roig i Rosich, "Catalunya i la Dictadura. Impacte en el món cultural...", p. 70.

de l'autor, la seva pròpia complexitat —unida al seu preu— en garantia una difusió limitada i, per tant, una incidència molt inferior a altres manifestacions culturals de caire més popular, com ara la premsa periòdica o setmanal, que va ser blanc permanent de la rigurositat de la censura. No obstant, com es pot detectar en les fonts estadístiques de l'època, el nombre de títols editats en català ateny els 2.920 títols l'any 1923, xifra que no es torna a superar clarament fins al 1930. Aquesta aturada, en opinió de Francesc Vallverdú, havia d'estar influïda necessàriament per la censura.⁷³⁶ Aquestes limitacions, que afectaven la vida política i la publicació en determinats mitjans de masses, feren que la intel·lectualitat catalana que, no ho oblidem, acabava de viure un dels moments culturals més brillants durant la Mancomunitat, s'aboqués al món editorial. Així, curiosament, aquest és un període on abunda la creació de noves editorials que publiquen en català, com la mateixa Mentora.⁷³⁷

L'adveniment de la Segona República, comporta la recuperació dels drets constitucionals de 1883, especialment pel que fa a la llibertat de premsa i impremta, que només es retallarà en cas d'estat de prevenció. En aquest cas, les publicacions periòdiques de caire polític havien de rebre un vist-i-plau previ a la seva aparició, mesura que explícitament, no s'aplica al llibre.

El període bèl·lic iniciat el 1936 significa, de fet, un estat d'excepció i durant els tres anys de guerra, aquestes garanties constitucionals varen quedar suspeses. Així, a la zona republicana, la Llei de premsa de 22 d'abril de 1938, atribuïa expressament a l'Estat l'organització el control i la vigilància de la premsa periòdica i s'establí la censura prèvia amb caràcter transitori. Per ordre ministerial de 29 d'abril del 1938, a la zona nacional, calia sotmetre a l'autorització prèvia del ministeri de l'Interior “la producció comercial i circulació de libros y folletos toda clase de impresos y grabados, tanto españoles como de origen extranjero”.⁷³⁸ En qualsevol cas, les dificultats en obtenir matèries primeres i energia elèctrica eren impediments molt més eficaços per a la difusió del llibre que el control exercit per les autoritats i pels comitès que, ara, eren al càrrec de les empreses editorials.

⁷³⁶ Francesc Vallverdú, “L'edició catalana de 1923 a 1930...”, p. 23-50.

⁷³⁷ Sobre aquest fet, vegeu l'apartat 2.3 El món editorial durant el Directori Militar (1923-1931, a la pàgina 40.

⁷³⁸ Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles...*, p.51.

La Dictadura de Franco es va mostrar especialment incisiva en el control ideològic de tota allò que es publicava, més quan se succeeix històricament, a la Segona República, un dels pocs períodes de llibertat d'impremta de què ha gaudit Espanya durant l'edat contemporània.

De fet, com acabem de veure, les autoritat franquistes no varen esperar a guanyar la guerra per a promulgar les primeres disposicions en matèria d'edició de llibres, fullets i altres impresos. Així, tal com recull Cendán Pazos, en el territori sotmès a l'exèrcit franquista, ja pel 28 de juliol de 1936 aparegué un primer ban que especificava que, en declarar-se l'estat de guerra en tot el territori, quedaven sotmesos a la jurisdicció militar els delictes comesos per mitjà de la impremta o de qualsevol altra publicitat⁷³⁹ i especificava que s'havien de sotmetre a la censura prèvia dos exemplars de tot imprès o document destinat a la publicitat.⁷⁴⁰ Més tard, es promulga l'esmentada ordre de 29 d'abril de 1938, vinculada al codi militar, on s'especifiquen les "razones de índole doctrinal", que justifiquen la necessitat del control de l'edició, però també s'argumenten raons més subtils per a prohibir aquelles obres "que, sin estimarse necesarias ni insustituibles, puedan contribuir en las actuales circunstancias de la industria del papel, a entorpecer la publicación de otros impresos que respondan a atenciones preferentes".⁷⁴¹ A partir de la Circular de la Vicesecretaria de Educació Popular, de 25 de març de 1944, aquestes disposicions no s'aplicaven ni a la premsa del Movimiento de FET y de las JONS ni a les obres de caràcter litúrgic usades per l'església Catòlica; les de literatura espanyola anteriors a 1800; les exclusivament musicals i les musicals que, amb lletra, fossin anteriors a 1900, i les de caràcter tècnic i científic.⁷⁴² Per a aquestes obres, només s'exigia que es remetés a la Delegación Nacional de propaganda la instància corresponent, acompanyada dels exemplars del dipòsit, i d'un informe de l'ordinari per a les de caràcter religiós, de la Secretaria de la Real Academia de la Lengua Española per a les literàries; de la secretaria de la Real Academia de Bellas Artes o d'un informe d'una entitat oficial educativa o del CSIC, per a les de tipus científic. La resta de publicacions continuaven regint-se

⁷³⁹ Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles...*, p. 184.

⁷⁴⁰ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 12.

⁷⁴¹ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 13.

⁷⁴² Circular de la Vicesecretaria de Educació popular, de 25 de març de 1944 *BOE* de 7.IV.1944, basada en la Orden del Ministerio del interior de 29 d'abril de 1938.

per l'ordre d'abril del 1938, que va establir un veritable estat d'excepció cultural que durarà vint-i-vuit anys, fins a la promulgació de la Llei de Premsa i Impremta de 1966.⁷⁴³ Entre aquests anys, algunes disposicions refinen encara més els mecanismes de control i, així, el 1946 es confirma la implantació del règim de censura prèvia, el 1952 es regulen les sancions a les infraccions en matèria de premsa i impremta, el 1957 es regula l'obligatorietat de consignar el peu d'impremta en totes les edicions: el document que no el portava, era considerat clandestí amb pena per a l'impressor o l'inductor (Decret 11 juliol de 1957).⁷⁴⁴ En una ordre posterior, de 21 de juliol de 1959, s'especifica que els llibres editats a Espanya o importats de l'estranger han de dur un número d'ordre, el denominat "Número de registro de publicaciones", com un dels requisits del peu d'impremta. (Ordre de 21 de juliol de 1959).⁷⁴⁵

Aquest estat de coses es va perpetuar fins la mort del dictador, amb canvis i modificacions que sovint responien a pressions internes de les diferents "famílies" de poder dins el règim, però que d'altres vegades derivaven directament dels esdeveniments de la política internacional. Des d'un punt de vista legislatiu, el canvi més significatiu, almenys en teoria, es deriva de l'aprovació de la Llei 14/1966 de 18 de març, de premsa i impremta més coneguda com a Llei Fraga, que derogarà l'ordre "provisional" de 1938, i que serà regulada per nombrosos decrets posteriors. L'objectiu d'aquesta nova legislació és el de modernitzar l'acció repressora, dissimulant-ne els aspectes més evidents. Com veurem, però, l'eficàcia del control es manté intacta i, a més, es traspassa a l'editor tota la responsabilitat d'editar obres en un context legislatiu incert. De fet, en aquests i en d'altres aspectes la Llei és volgutament imprecisa, de manera que s'afavoreixen les arbitriietats en les decisions de les autoritats. Un exemple d'aquesta indefinició el tenim en els límits que la llei imposa a la llibertat d'expressió i que es mouen dins

El respeto a la verdad y la moral, el acatamiento a la Ley de principios del Movimiento Nacional, y demás Leyes Fundamentales, las exigencias de la defensa nacional, de la seguridad del estado y del mantenimiento del orden público interior y la paz exterior, el debido respeto a las Instituciones y a las personas en la crítica

⁷⁴³ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 13-15.

⁷⁴⁴ Citat per Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles...*, p.193.

⁷⁴⁵ Citat per Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles...*, p. 193.

de la acción política y administrativa; la independencia de los tribunales y la salvaguardia de la intimidad y del honor personal y familiar”.⁷⁴⁶

En una paraula, massa límits per a una veritable llibertat de premsa. A part de sancionar aquesta mena de llibertat d'expressió condicional, el tret més significatiu de la nova disposició és l'eliminació formal del tràmit de censura prèvia, que es substituirà per l'anomenat tràmit de consulta voluntària tant per les publicacions periòdiques i agències informatives (Decret 753) com per les publicacions unitàries (Decret 754), tràmit que, en tenir una resposta aprovatòria o per simple silenci administratiu, un cop transcorregut el termini màxim de 30 dies marcat per la llei, eximia de responsabilitat davant els òrgans competents. Aquesta presentació a consulta era prerrogativa de l'editor, i el text s'havia de presentar “en lengua española o en otro idioma si se trata de obra extranjera que se pretenda editar en España”.⁷⁴⁷ Aquest procediment podria generar quatre tipus de decisions: autorització íntegra, desaconsellada la publicació, autorització prèvia supressió d'alguns passatges i exigència que es presenti el text traduït.

El control efectiu sobre tot aquest entramat de limitacions s'efectuava a partir de l'establiment del registre d'empreses, periodístiques i editorials (Decreets 749 i 749 respectivament). Segons la llei, es tractava d'un mer tràmit administratiu, que facilitava l'obtenció de beneficis com ara els tributaris, postals, de distribució, comunicació “y cuantos otros análogos se otorguen” i, en cap cas, s'esmentava que la no obtenció del número de registre implicava, de fet, la prohibició d'editar. En realitat, el règim utilitzà aquest procediment com a arma per a impedir el funcionament normal d'algunes empreses. Això va passar en el cas d'algunes editorials de marcada significació política, i molt especialment, les d'adscripció catalana, com ara Nova Terra, Seix Barral i Edicions 62, que només varen aconseguir el preuat número de registre accedint a presentar cadascun dels seus llibres a “consulta voluntaria”. Curiosament, la llei que havia d'afavorir la llibertat de premsa, va provocar el tancament de més d'una empresa editorial.⁷⁴⁸

Els criteris que regien l'actuació dels estamentsensors no estaven escrits necessàriament, però es varen mantenir constants al llarg del període dictatorial, i

⁷⁴⁶ Reproduït a G. Cisquella, J. L. Erviti i J. A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 30.

⁷⁴⁷ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 303.

⁷⁴⁸ Sobre tota aquesta qüestió G. Cisquella, J. L. Erviti i J. A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 68-79.

les obres es prohibien bé per la seva temàtica, bé per la inclinació ideològica del seu autor. Pel que fa al tema o a l'enfocament, es podien prohibir els llibres que possessin en dubte les "essències" ideològiques del nou estat, però també, i de manera molt rígida, aquells que podien generar conflicte en matèria religiosa o en allò tocant a la moral. Tal com expliquen Cisquella, Erviti i Sorolla,

Temas especialmente tabúes eran, en la etapa de la autarquía y mucho después, la Guerra Civil (a la que no podía nombrarse: se la había de llamar "glorioso Alzamiento Nacional"), las ideas políticas no bendecidas por el régimen, el catolicismo tratado poco ortodoxamente, la moral y, dentro de este campo, la sexualidad, el suicidio y la blasfemia... Quien decidía qué texto era blasfemo, cuál otro era pornográfico o inmoral, en cuál se atacaban las instituciones del "glorioso Alzamiento Nacional" era, evidentemente, un censor desconocido por el público.⁷⁴⁹

Carlos Barral, en una entrevista, explicava que entre 1964 i 1966 no van ser autoritzats el seixanta cinc per cent dels llibres que va presentar a censura i ho atribuïa a que treballava, principalment, amb obres d'escriptors joves que no s'adequaven als criteris bàsics pel quals es censuraven els llibres. Aquests criteris es centraven bàsicament en dues qüestions: "por un lado, son los libros que tratan de problemas políticos, discrepando de la política ortodoxa del presente gobierno. Y, por otro lado, hay una censura de naturaleza clerical que busca eliminar toda referencia a la intimidad sexual, a la libertad moral" i indicava que ni Voltaire ni Kant podien ser traduïts a Espanya.⁷⁵⁰

Elsensors, en els formularis impresos que complimentaven, i després de ressenyar si l'autor tenia antecedents, responen a unes preguntes referides a l'obra que d'alguna manera reflecteixen aquests criteris: "¿ataca al Dogma?, ¿a la Iglesia? ¿a sus ministros?, ¿a la moral?, ¿al Régimen y a sus instituciones?, ¿a las personas que colaboran o han colaborado con el Régimen?".

Com a exemple de fins a quint punt aquests criteris s'apliquen sistemàticament, fins i tot quan el gènere de l'obra no fa suposar problemes, podríem esmenar el cas de l'expedient d'una obra de Zane Grey *La herencia del desierto*, presentada per Joventut, en què el censor fa desaparèixer tota referència al poder de la natura, que és substituït pel poder diví, com queda patent en un paràgraf on es llegia "... la naturaleza había hecho su acometida tan fulminante como el rayo...

⁷⁴⁹ G. Cisquella, J. L. Erviti i J. A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 22.

⁷⁵⁰ Citat per Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 209.

Así pues, el desierto adiestraba a cada uno...”, que apareix tot ratllat, amb una única paraula, DIOS, al costat. Al mateix llibre s’elimina tota referència a la confessió mormona, a la qual pertanyen alguns dels protagonistes de l’obra, i apareix ratllada la frase “El libro de mormón es la palabra de Dios” i encara d’altres similars. D’altra banda, el censor no pot estar-se de vetllar per la recta moral dels lectors i, en una demostració de puritanisme fora mida, a la pàgina 164 ratlla la frase “que le hizo ponerse rígido” que substitueix per “indignó”.⁷⁵¹ En un altre cas, referit a la novel·la detectivesca *Noche de terror*, obra de Philip (sic) Macdonald, proposada a censura per l’Editorial Hymosa —que, recordem-ho, és propera al grup de Joventut— hi apareix un personatge anomenat “generalísimo Bellamy” i, en aquesta ocasió, el censor diligent ratlla l’augmentatiu i el rebaixa a general.⁷⁵² Els comentaris que elsensors fan de les obres, indiquen clarament quins són els límits. Així, E. Romeu, opina que la novel·la *Adorada y rechazada en la noche de su boda*, és un compendi de “adulterios, crímenes, venganzas, toda la gama del horror acumulado e inverosímil que se sucede escena tras escena sin justificación, sin mérito, como pasto morboso de inteligencias no cultivadas. Se aconseja la prohibición absoluta”, però el 19 de febrer de 1941 queda “autorizada su exportación a América, prohibiendo su venta en España” probablement en un intent de salvar una edició que ja devia estar impresa.⁷⁵³

Però, independentment del contingut de l’obra, un autor —o prologuista, o traductor, o curador— exiliat per motius polítics, desafecte al règim, que tingués causes pendents amb la justícia o que, simplement, s’expressés amb determinat tarannà, també podia veure prohibida la impressió o circulació de l’obra. Tot i que editors i llibreters reclamaren sovint que es fixessin en llistes d’autors prohibits, per tal d’actuar sobre una guia segura a l’hora de publicar noves obres o de retirar dels estocs les que ja estaven publicades, sembla que aquestes llistes no varen existir mai e manera oficial.⁷⁵⁴ Un exemple de fins a quin punt un autor podia ser “suspecte”, el tenim en l’expedient instruït pel mateix censor E. Romeu, on és precisament l’autor qui s’emporta la crítica més ferotge: Antonio Espina, autor de *El nuevo diantre*, presentada per Espasa Calpe, li sembla “de tendencias

⁷⁵¹ Els exemples que podríem ressenyar son nombrosos: AGAE. Censura. Caixa 21/6402, expedient D. 172 entrada 23-3-1939. Delegación para Cataluña Ministerio de la Gobernación. Subsecretaría de prensa y propaganda. Servicio Nacional de Propaganda, Ediciones y publicaciones. Censura.

⁷⁵² AGAE. Censura. Caixa 21/06402, expedient D-182.

⁷⁵³ AGAE. Censura. Caixa. 21/6396, expedient cir. 1398.

⁷⁵⁴ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 42-50.

izquierdistas y anticatólico, cínico, presuntuoso, con argumentos e ideas anticuadas, expuestas con una seguridad socialista”. i no s’està de ratllar fins un total de 16 pàgines per, finalment, sentenciar el “No recomendable”. Evidentment, es prohibeix la seva publicació.⁷⁵⁵

L’altre flanc en què actuava la repressió era el de la llengua. I, especialment, de la llengua catalana que, en aquell moment inicial, disposava d’una indústria editorial prou potent darrere que la feia més perillosa que les altres llengües peninsulars. Josepa Gallofré ha estudiat precisament com aquesta qüestió va anar prenent naturalesa durant els primers anys del franquisme i quines eren les excepcions a la norma general de prohibició.⁷⁵⁶ En aquest sentit, s’aniran atorgant permisos per a la publicació d’obres de determinats gèneres, com ara la poesia del clàssics catalans, intentant limitar-ne la recepció per mitjà de requeriments especials com que, en aquesta ocasió, l’obra s’edités en versió prenormativa, la qual cosa en dificultava la lectura. També es permeten algunes edicions en modalitat de bibliòfil, és a dir, cares i de tirades reduïdes, i que, per tant, tampoc arribarien al gran públic. Però hi ha un àmbit en què les autoritats es mostren inflexibles, i toca de prop el de la formació: amb poquíssimes excepcions, ni el catecisme, ni els textos escolars ni, evidentment, els llibres de literatura infantil reben permisos d’impressió o circulació. La formació dels nous ciutadans, no havia de contaminar-se de cap manera amb llengües que no fossin l’oficial de l’estat. L’altre gran tabú el constitueixen les traduccions al català. Amb l’argument simple que no hi ha disponibilitat de paper, es prohibeixen les versions en català d’aquelles obres que ja estan traduïdes al castellà.

Aquestes prohibicions afectaven tant la impressió de noves obres com la circulació d’obres impreses amb anterioritat, que ara havien de ser revisades segons el nou ordre establert i, com veurem, no se n’escapaven tampoc els llibres infantils. D’altra banda, tal com indicava la nova junta de la Cámara Oficial del Libro en una circular de 1939, els llibres podien estar prohibits definitiva i permanentment o bé temporalment, quan eren “libros de tipo no político escritos por autores contrarios al Movimiento o cuya situación respecto al mismo no ha

⁷⁵⁵ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1367.

⁷⁵⁶ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L’edició catalana i la censura franquista...*, p.42-50.

quedado definida aún⁷⁵⁷ però el cert és que les editorials no s'arriscaren i molts d'aquests autors desapareixen dels catàlegs definitivament.

Dins l'organigrama estatal, les instàncies que s'ocuparen d'aquests afers varen ser, en un primer moment la Sección de Censura del Servicio Nacional de Propaganda, Ediciones y Publicaciones i més endavant, la Vicesecretaría de Educación popular, que primer depenia de la Secretaria General del Movimiento i que, a partir de 1945, passa a dependre del Ministeri de Educación Nacional. Més tard, en crear-se el Ministerio de Información y Turismo el 1951, li seran transferides aquestes atribucions, més concretament a la Dirección General de Información. El fet que al llarg del temps es combinin els elements propaganda, censura i educació, ja fa pensar que per al règim, el control de l'edició tenia una dimensió que més enllà d'afermar-lo l'havia de perpetuar.

7.1.1 La censura de llibres infantils i juvenils i la producció de Joventut durant la Dictadura del General Franco⁷⁵⁸

Malgrat pogués semblar el contrari, aquesta dimensió formativa del llibre, que el règim volia controlar a favor seu, portà a una rígida supervisió de tot allò que es volia publicar per a nens i joves. Durant tot el període franquista, l'estat promou la creació d'organismes que contribueixen al control de l'edició per a infants. Així, al gener de 1952 es crea la Junta Asesora de la Prensa infantil en el Ministerio de Información y Turismo, amb la missió de “elevar a este Ministerio los informes pertinentes sobre la orientación y contenido general de todas las publicaciones periódicas, o que no siéndolo, tengan carácter recreativo, destinadas a los niños, y promover las disposiciones que en este orden sean necesarias, a juicio de la expresada junta”. El 1954, les competències d'aquesta junta es varen estendre a les publicacions de caràcter no periòdic, que depenien de la Dirección General de Información del Ministerio de Información y Turismo. Evidentment, la publicació d'aquestes obres requeria autorització prèvia i ja en el text normatiu s'assenyalava l'orientació adequada des del punt de vista de la

⁷⁵⁷ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 14.

⁷⁵⁸ Especifiquem el període ja que no es detecten traces de la influència del control que s'hagués pogut exercir damunt la producció de Joventut en l'època de la Dictadura de Primo de Rivera, ni els arxius de la pròpia editorial, ni en els de l'administració de l'estat. D'altra banda, com ja passa en el context general, Joventut publica llibres per a infants en llengua catalana amb tota la normalitat que li permet la greu crisi que afecta el sector editorial.

religió, la moral, el tractament dels elements patriòtics i polítics però, també, aspectes psicològics i, en darrera instància, aspectes literaris, artístics i tècnics. Aquest reglament també preveu les sancions i, curiosament, els premis que rebran els editors que s'adeqüin a les normes, i que podran ser honorífics o en metàl·lic.⁷⁵⁹ El 1955 apareix encara una nova disposició de control amb el Decreto de Ordenación de las publicaciones infantiles y juveniles⁷⁶⁰ on s'estableixen les normes a les que s'han d'ajustar les publicacions infantils i juvenils i on se senyalen els requisits exigits per a la circulació i venda de publicacions destinades a nens i adolescents: autorització prèvia, inscripció al registre de publicacions infantils (si es tracta de publicacions no periòdiques), inscripció de l'empresa en el registre corresponents (per les publicacions periòdiques). Els articles 8, 9 i 11 del decret van ser expressament derogats en virtut del decret de 27 de setembre de 1962 que, a l'article 19, establí que les funcions de l'antiga Junta Asesora de Publicaciones infantiles serien ara transferides a la Comisión Asesora de Publicaciones Infantiles, al sí del Consejo Nacional de Prensa, i que tenia la missió d'informar les peticions d'autorització de publicacions infantils i de circulació de les estrangeres. El reglament de la comissió es va aprovar el 30 de setembre del 63.⁷⁶¹

Contràriament al que es podria suposar, l'aprovació de la llei de Prensa de 1966 no va significar, de cap manera, una disminució en la pressió que l'estat exercia sobre aquestes publicacions. Segons Cisquella, Erviti i Sorolla, “la censura a que eran sometidas las publicaciones infantiles fue especialmente dura” i ho argumenten amb el fet que la producció infantil es regirà per un estatut especial, que va ser aprovat, per decret, el 1967.⁷⁶² El text legislatiu posava molta cura a definir els conceptes de publicació infantil (per a menors de 14 anys) i juvenil (entre 14 i 18 anys) però, sobretot, especificava quines eren les limitacions d'aquest tipus de publicació: com sempre, però atenent molt especialment el “especial carácter del público lector a que en cada caso van dirigidas” calia accentuar el respecte als valors religiosos, morals, polítics i socials “que inspiran la vida española” i per això, s'insistia en que s'havia d'evitar l'exaltació o

⁷⁵⁹ Fernando Cendán Pazos, *Historia del derecho español de prensa...*, p. 205-209.

⁷⁶⁰ *BOE*, 24 juny 1955.

⁷⁶¹ Decret de 27 de setembre de 1962. Citat per Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil...” p. 462.

⁷⁶² Decreto 195/1967, de 19 de gener, *BOE* de 13 de febrer de 1967 reproduït a Fernando Cendán Pazos, *Historia del derecho español de prensa...*, p. 309-320.

apologia de les conductes immorals o, simplement, tot aquell text que no les reproví o que “sugiera técnicas para su comisión”. També calia vetllar per tal d'evitar la presentació de comportaments negatius, com ara “el terror, la violencia, el sadismo, el erotismo, el suicidio, la eutanasia, el alcoholismo, la toxicomanía o demás taras sociales, o tratamiento de los temas en forma morbosa o sensacionalista” i aquells que atempten contra “la tradición, la historia y la vida española” tot evitant les narracions fantàstiques “imbuidas de superstición científica que puedan conducir a sobrestimar el valor de la técnica frente a los valores espirituales” o la aquelles que difonguin l'ateisme, sempre vetllant per l'educació dels lectors.⁷⁶³

A més, contràriament al que era preceptiu per als llibres per adults, l'estatut obligava les publicacions unitàries destinades al públic infantil i/o juvenil, a presentar, per duplicat, un exemplar firmat per l'editor o l'autor o qualsevol responsable. En un termini de 30 dies s'havia de resoldre el permís i es contemplava l'aprovació per silenci administratiu.

Amb l'aprovació del decret, la Junta Asesora de la Prensa infantil es converteix en la Comisión de Información y Publicaciones Infantiles y Juveniles, amb idèntic objectiu d'informar sobre les obres que es presentaven a censura. Per als llibres infantils, doncs, poques eren les millores en relació a la legislació precedent i en els apartats relatiu a infraccions, sancions i mesures de foment, es repeteixen els mateixos esquemes. Aquesta disposició sembla vigent d'alguna manera fins al 1982, més enllà, fins i tot, de la derogació de la llei de premsa.⁷⁶⁴

Durant els primers anys del franquisme, aquest control es va exercir de manera més notable i afectava, com no podia ser d'altra manera, les obres infantils en llengua catalana. Així, durant molts anys, llibres que havien circulat abans de la guerra van quedar relegats als dipòsits de les editorials, esperant temps millors.

⁷⁶³ Fernando Cendán Pazos, *Historia del derecho español de prensa...*, p. 311-312

⁷⁶⁴ Efectivament, a l'arxiu de l'editorial es conserven les còpies de les instàncies amb les sol·licituds a la Dirección General del Libro y la Cinematografía, fins l'any 1982. En les respostes, es fa constar “Vistas las disposiciones del Estatuto de Publicaciones infantiles y Juveniles, aprobado por decreto 195 de 19 de Enero de 1967 y la propuesta del servicio correspondiente esta dirección general ha decidido autorizar prvisionalmente la publicación de la referida obra. Una nota manuscrita indica que a partir del març de 1982 “no se hace censura”[sic]. AEJ. Censura infantiles.

Igual que hem vist en els llibres per a adults, el control afectà també els llibres infantils de Joventut, ja que molts d'ells havien estat escrits, prologats o traduïts per autors ara proscrits pel nou règim degut als seus lligams amb les institucions del període republicà i que, ara, veuen com les seves obres estan afectades per aquestes prohibicions. Per això al març de 1940 Joventut tramet a les autoritats la preceptiva llista de “las obras publicadas durante la dominación roja”. Però aquesta llista no devia ser completa o aquest no era el tràmit regular, ja que al 15 de novembre de 1940, l'editorial remet al Departament de Censura de Barcelona tres exemplars de diversos llibres infantils “que no figuraban en el catálogo general que fue presentado y aprobado en su día por el Departamento de Censura de Barcelona”.⁷⁶⁵ Els llibres que es remeten en aquesta ocasió són, tal com consten a la llista, “*La volta al món en vuitanta dies, Cançoner de Nadal, Alicia, El minyó del cop de puny, Petits contes russos,*⁷⁶⁶ *Emili i els detectius, El gran viatge de Bibi, Contes animats (Peter Pan), Rondalles de Grimm, Aventures de Pinotxo, Auca de les bèsties, La nit de Sant Joan, En Compta-naps, Quatre nois genials i Lau*”.⁷⁶⁷ Posteriorment, el 7 de desembre de 1940, l'editorial presenta unes instàncies per sol·licitar l'autorització de la circulació d'aquests llibres. Gallofré, que veu aquesta acció com a “resultat de les pressions sobre els editors de Barcelona que no haguessin legalitzat la situació dels seus fons, potser sobretot dels fons catalans”, recull les sol·licituds de sis d'aquests títols, però presumiblement, se'n va presentar una per a cada obra.⁷⁶⁸ Els títols eren: *Les aventures d'en Pinotxo* (1934), *Emili i els detectius* (1935), *En Compta Naps, el gegant de les muntanyes* (1931), *El gran viatge de Bibi* (1935), *Lau o les aventures d'un aprenent de pilot* (1926 s.a.) i *Cançoner de Nadal* (1935).

⁷⁶⁵ El perquè de l'oblit és difícil d'escatir, però és curiós que tots siguin títols en català. Això fa pensar que es sospitava que la llengua podia ser un problema. No obstant que també podien presentar problemes de circulació els llibres d'autors proscrits, com ara *Hermanos monigotes*, d'Antoniorrobes. Aquest llibre, que segons les fitxes de control de vendes i estocs es va vendre molt malament i que per tant no era exhaurit, segur que havia de ser prohibit atesa la militància política del seu autor.

⁷⁶⁶ És curiós que s'esmenti aquest títol a la llista, ja que mai no va ser publicat per Joventut ni per Mentora. Aquests contes, que s'havien publicat per lliuraments a la revista *Violet*, aparegueren sota el segell de Proa, publicats probablement el 1930, adaptats per Joan Gols i il·lustrats per Joan G. Junceda.

⁷⁶⁷ AEJ. Correspondència Espanya, Departamento de Censura de Barcelona, carta de 15 de novembre de 1940.

⁷⁶⁸ No hem localitzat fins al moment els corresponents expedients que, d'haver-se presentat les sol·licituds s'haurien generat. No obstant, és possible que no es presentés sol·licitud per aquells títols dels quals es disposava de pocs exemplars al dipòsit. Tenim constància que altres obres de Joventut, com ara *Peter Pan i Wendy* o *Bibi*, impreses abans de la guerra estaven en estoc el 1968 i el fet que no apareguin en les esmentades resolucions de censura fa pensar que o bé no se'n sol·licità el permís o bé s'ha extraviat l'expedient corresponent.

Aquestes obres en català havien estat publicades o reimpresses entre 1931 i 1935 en un nombre d'exemplars que oscil·la entre 2.000 i 5.000. Cal suposar que a l'editorial encara hi havia nombrosos exemplars per vendre, que ara es veien afectats per la prohibició general de vendre llibres en català.⁷⁶⁹

Joventut, naturalment, intenta regularitzar la situació de cara a la campanya de Nadal i, per això, presenta les instàncies el 7 de desembre de 1940. A partir d'aquest moment, el mecanisme de revisió es posà en marxa amb rapidesa i a finals de gener de 1941, les demandes es resolen negativament. Els informes de censura de cadascuna d'aquestes obres, conservats a l'Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares, varen insistir especialment en què alguns dels autors i/o traductors eren personalitats destacades en el context polític o cultural de la República i, per això, susceptibles de ser censurats. Així, d'*Emili i els detectius* l'informe en diu que “fue traducido por Melchor Font,⁷⁷⁰ secretario que fue de Ventura Gassol”.⁷⁷¹ De l'obra *En Compta Naps, el gegant de les muntanyes*, en destaca que “fue traducido al catalán por J. Navarro Costabella,⁷⁷² elemento del Gobierno Rojo”.⁷⁷³ De *Lau o les aventures d'un aprenent de pilot*, l'informe ressenya, erròniament, que és “traducido por Carlos Soldevila,⁷⁷⁴ actualmente en el extranjero”,⁷⁷⁵ mentre que del *Cançoner de Nadal*, el lector en tradueix el títol i en resumeix el contingut en els termes següents: “Cancionero de Navidad, en catalán. Se trata de una antología de poemas navideños de varios autores, de carácter popular la mayor parte” però especifica, per si pogués ser causa de prohibició, que “Hay dos poemas de Carner”.⁷⁷⁶ Tots aquests títols, i

⁷⁶⁹ D'alguns títols presentats a censura, l'editorial en tenia existències importants, i per això es fa estrany que no demanés el permís de circulació per a tots aquests títols. Per exemple, de *La volta al món en vuitanta dies* (1927), que no apareix a la llista, el 1939, hi havia 1.406 exemplars en existència. D'altres, com ara *Les aventures d'en Pinotxo* (1934), l'any 1939 en tenen 2.280 exemplars en rama, mentre que d'*Emili i els detectius* (1935), l'any 1939, en tenen 1.039 exemplars enquadrats. Dels altres títols no n'hem trobat informació en el fitxer de control de vendes i existències.

⁷⁷⁰ A més de l'*Emili i els detectius* d'Erich Kaestner de 1935, Melchor Font va traduir els *Petits contes per a nois petits*, de Valeri Carrick, que aparegué el mateix any 1935.

⁷⁷¹ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1389.

⁷⁷² Josep Navarro Costabella, que fou redactor en cap de *La veu de Catalunya* i membre de la Lliga, durant la República ingressà a Esquerra Republicana i s'exilià a Mèxic el 1939. Novel·lista i també autor d'algunes peces teatrals, no va traduir res més per Joventut.

⁷⁷³ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1390.

⁷⁷⁴ Evidentment, Carles Soldevila n'era l'autor, no el traductor.

⁷⁷⁵ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1392.

⁷⁷⁶ AGAE. Censura. Caixa. 21/6396, expedient cir. 1393.

també *El gran viatge de Bibi*,⁷⁷⁷ i *Les aventures d'en Pinotxo*⁷⁷⁸ dels quals no es conserva l'informe, però sí la targeta on consta la resolució, veieren prohibida la seva circulació en data de 29 de gener de 1941. L'únic que no va patir aquesta sort va ser el *Cançoner de Nadal*, que rebé el vist-i-plau,⁷⁷⁹ segons Gallofré, “per tot allò de tradicional i folklòric; els altres, en canvi, tenien dos perills addicionals: llibres infantils i gairebé tots traduccions”.⁷⁸⁰

Davant aquestes resolucions, Joventut va optar per reeditar les versions castellanques d'algunes d'aquestes obres, que ja s'havien publicat anteriorment, com la de *Emilio y los detectives* (que ja havia aparegut el 1931) i del qual, el 1941 n'apareixen 5.857 exemplars o *Lau*, en castellà amb el títol *Aventuras de un aprendiz de piloto*, que s'havia publicat el 1930 i que el 1940 es reimprimeix en 1.148 exemplars i el 1944, en 5.500 exemplars. També es tradueix per primera vegada el *Pinotxo* en castellà i, el 1941, Joventut en publica 4.000 exemplars en tela. Pel que fa al *Cançoner de Nadal*, cal suposar que continua comercialitzant l'edició de 1935, tot i que al fitxer de control d'edicions de Joventut consta una segona edició en català del 1947, de vora 3.000 exemplars, que no he pogut localitzar.⁷⁸¹ Pel que fa als altres títols, *El gran viatge de Bibi* havia estat editat en castellà el 1935, en 3.000 exemplars en cartoné i 1.100 en luxe i cal suposar que encara n'hi havia existències, almenys fins al 1943 que se'n fa una reedició de 3.500 exemplars en edició de luxe. De *En compta naps*, que en castellà rebé el títol *Cuenta-nabos, el gigante de los montes*, no se'n feu cap edició en castellà posterior a la primera de 1930, amb una tirada de 3.197 exemplars.

No obstant tenir la circulació prohibida, aquests exemplars en català no varen ser destruïts i, probablement, es venien fora dels circuits comercials, ja que en les fitxes de control de vendes i existències, pels anys 1940-1946, es produeix un lent degoteig de vendes, d'entre cent i dos-cents exemplars en aquest període i per a

⁷⁷⁷ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1391.

⁷⁷⁸ AGAE. Censura. Caixa 21/6396, expedient cir. 1388.

⁷⁷⁹ Damunt l'informe del lector hi ha una primera prohibició de la circulació datada, com en els altres casos, el 29 de gener de 1941. L'endemà, però, la mateixa mà escriu: “autorizado por consulta subsecretario” càrrec que en aquella època ostentava Antonio Tovar.

⁷⁸⁰ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 123.

⁷⁸¹ Gallofré no la cita en la llista de sol·licituds d'edició presentades a l'organisme de Censura en aquest any ni en els immediatament anteriors, però també fóra possible fessin la nova tirada amb data 1935, per evitar de passar de nou el control de censura. Cf. M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p.

cada títol.⁷⁸² D'altra banda, al cap d'uns anys l'editorial intentava encara de fer circular aquestes obres, i el 1953 es publica una mena de catàleg titulat *Lista de obras disponibles en catalán y en francés*, que s'obre amb dues edicions fetes a la postguerra, *Els ocells amics* de Josep M. de Sagarra i *Cadaqués* de Josep Pla, però que, en la part posterior, enumera un seguit d'obres, algunes novel·les provinents de la col·lecció "Biblioteca Neus" però també les obres d'Ignasi Iglesias i diversos títols de literatura per a infants.⁷⁸³ A més, en el repertori *INLE. Llibres en català 1968*, on consten les obres en català que es troben a la venda, hi apareixen alguns d'aquests títols de Joventut en edicions impreses abans de la guerra com ara: Collodi, *Pinotxo*, 1934; Michaelis, *Bibi*, 1934; Barrie, *Peter Pan i Wendy*, 1935; *Cançoner de Nadal* (recull de poemes d'autors diversos), 1935; Michaelis o *El gran viatge de Bibi*, 1935; així com també alguns dels títols de Josep M. Folch i Torres, d'editorial Bagañà.

Però l'acció repressora anava més enllà de la llengua dels llibres o de les idees o actituds polítiques dels autors i un dels temes que més preocupaven els censors, també en la literatura infantil, eren els relatius als conceptes ideològics. Evidentment, els editors ja no presentaven a aprovació aquelles obres que clarament podien presentar conflictes amb el nou règim, però el zel dels censors anava molt més enllà de l'imaginable i fins i tot afectava els autors més fidels a la causa. Un cas paradigmàtic en aquest sentit seria el de la presentació de l'obra de Juan Cabal (pseudònim de Joan Escofet Vilamasana), *Carabelas de España*, on es narra l'aventura del descobriment d'Amèrica. Aquesta obra arriba a l'oficina de censura de Madrid acompanyada per un informe aprovatori redactat a Barcelona, i signat per Martí de Riquer. Allí, amb signatura il·legible, redacta un altre informe en què indica que, per a la seva publicació, l'obra ha de sofrir alguns retocs per tal de subjectar-se "al criterio que sobre la vida de Colón se tiene, prescindiendo en este caso de unas observaciones sobre su carácter y empresa, completamente gratuitas, que hacen de la figura de Colón la de un hombre totalmente distinto al que la gente conoce, tan sólo para defender los méritos indiscutibles de los hermanos Pinzón, méritos que no creo necesarios

⁷⁸² Una altra prova de que aquests llibres devien restar en els magatzems de l'editorial, la tenim en la carta d'A. Sabater Mur, autor, entre d'altres títols, de *La dansa de les fulles*, en què en demana 6 exemplars. AEJ. Correspondència Espanya. Carta datada el 20 d'abril de 1940.

⁷⁸³ Hi trobem disponibles exemplars dels títols següents: *La Dansa de les fulles*, *Peter Pan*. *Contes animats*, *L'edat d'or*, *Emili i els detectius*, *Contes petits per a nois petits*, *Pinotxo*, *L'illa del tresor*, *Cançoner de Nadal*, *En Compta-naps*, *El minyó del cop de puny*, *La nit de Sant Joan*, *Quatre nois genials*, *La volta al món en vuitanta dies*, i *L'auca de les bèsties*.

hayan de ensalzarse, usando como base principal una ligereza de criterio con respecto a Cristóbal Colón y las opiniones del creador de la Leyenda negra, fray Bartolomé de las Casas. Como se trata, por lo menos hasta la galerada nº 79, de una exposición de hechos considerados desde este punto de vista, me limito a anotar los párrafos más desagradables según las notas de las galeradas siguientes. Dejo a superior criterio la resolución sobre este particular”. A continuació, en l’informe s’assenyalen fins a cinc paràgrafs notablement extensos que han de ser eliminats. Certament, l’autor es basa en Bartolomé de las Casa i, encara, en l’historiador mexicà Carlos Pereyra, i defineix Colón com un individu faltat “del don humano de la cordialidad” per a qui “todo prójimo fue un enemigo, todo inconforme un rebelde, todo emulo un traidor a la ley imperiosa del monomaniaco poseído de su propia grandeza de su propia virtud y del concepto aberrante que imponía su interés como ley universal”. Naturalment, el règim no es podia permetre cap visió desviada de la figura de Colón, qui constituïa un mite de l’Espanya imperial, i menys encara, en el sentit en què s’expressava Juan Cabal.⁷⁸⁴

Altres aspectes, com l’atac al dogma, preocupaven també extraordinàriament elsensors i malgrat que aquesta editorial, com totes, aviat va intentar adequar la producció a les disposicions del nou govern, podem esmentar nombrosos exemples de com l’aparell censor actua contra la producció de Joventut. Així, per exemple, a l’abril de 1942 es prohibeix una reimpressió de l’obra de K. Walker i G. Boumphrey. *El arca de Noé*, que havia estat publicada anteriorment el 1930. Els arguments que utilitza el lector són d’allò més inversemblants, tenint en compte que es tracta d’una obra de marcat to humorístic, però mai irrespectuosa: “toda la obra se resiente de falta de respeto a los personajes bíblico (sic) que (sic) ella figuran. Por arte de unos autores el Arca ha quedado convertida en circo. Para muestra indicamos las tachaduras reseñadas. Propongo no se autorice”. Poc després, al juny del mateix any, es presenta una nova sol·licitud, i la Delegación, el 19 de juny de 1942, resol: “comunicarles que no hay inconveniente en autorizar la publicación de dicha obra siempre que se cambien los nombres de los personajes que en ella se citan de tal forma que no coincidan en ningún caso con las figuras de las sagradas escrituras. [Signat] El Consejero Nacional en

⁷⁸⁴ AGAE. Censura. Caixa 21/ 6819, expedient 2-244, data entrada: 20 de febrer de 1942, data d’autorització: 21 d’abril de 1942.

Funciones de Delegado Nacional de Propaganda”.⁷⁸⁵ Cal dir que aquesta resolució esperpèntica, que descontextualitzava totalment l'acció narrativa, es dona fins i tot després que Martí de Riquer, aleshores delegat de propaganda a Barcelona, s'interessés per aquest afer, tal com consta en la carta que aquest escriví des de Madrid, a Zendera el 16 de juny de 1942 dient-lo que “revisaran con interés” el *Arca de Noé* a Censura i que estan a punt de “firmar las hojas”. Els canvis que proposava censura anaven més enllà de les típiques línies ratllades, que es podien recomposar amb facilitat i implicaven refer tota la composició del llibre —que potser fins i tot tenien en rama, romanent de l'edició de 1930— per la qual cosa, Joventut no reimprimirà l'obra.

En aquesta línia que està sempre al límit de l'absurditat, i encara el 1953, el censor extrema el seu zel d'observància catòlica en un llibre que, aparentment, s'adequava a la legislació vigent. Es tracta de l'obra de l'escriptora Ilde Gir —pseudònim, recordem-ho, de Matilde Gironella Escuder— titulada *Las peripecias de Anina*,⁷⁸⁶ que el lector defineix com a “linda narración infantil de las dolorosas vicisitudes por las que atraviesa una niña al quedar huérfana de padre y madre, viéndose obligada a partir de la casa donde la tenían confiada por los malos tratos que la dispensan. Por fin viene a saberse que es nieta de una condesa sevillana que había confiado su busca a la policía. Pero al llegar al palacio de su abuela, otra niña, sobrina del secretario de la abuela había suplantado la personalidad de la nieta auténtica, descubriéndose la identidad por fotos y documentos. Muy edificante esta lectura”. No obstant aquesta opinió favorable a una narració que s'endevina d'una moral irreprotxable, el censor té alguns retrets a fer, i indica que s'haurien de “suprimir párrafos que no están claros. Se habla de la cena de Navidad y se supone que comían pavo, lo cual en aquel tiempo no debía hacerse por ser ayuno y abstinencia. En la pág. 44 puede suprimirse el pavo y en la 45 también o convertir la cena en comida del día de Navidad no de Nochebuena”.⁷⁸⁷ Aquestes supressions eren prou importants per modificar la composició de l'obra, i l'editorial intenta evitar les modificacions. En una carta de descàrrec, Conxita Zendera, com a responsable de les edicions infantils, argumenta que el text ja explica que els protagonistes viuen tan lluny del poble que no poden anar a Missa

⁷⁸⁵ AGAE. Censura. Caixa 21/ 06859 expedient 3-59-42, data entrada: 9 d'abril de 1942, autorització “suspendida según hoja el 14 d'abril de 1942”, signatura del censor Peña.

⁷⁸⁶ Ilde Gir [pseudònim de Matilde Gironella Escuder] *Las peripecias de Anina*. E. Elias, il·lustr. Barcelona: Joventud, 1953. 136 p.: il.

⁷⁸⁷ A l'edició impresa, aquests paràgrafs es troben a les pàgines 97 i 98.

del gall i que hi van l'endemà, i que, per tant, estan exempts del dejuni. També fa valer que l'obra té "nihil obstat" i que no poden retardar la publicació que esperen vendre per Nadal. Sembla que els arguments, sobretot el permís del bisbat, són prou contundents i l'obra rep permís per a imprimir-se.⁷⁸⁸

Però més enllà dels aspectes religiosos o morals, les obres també poden rebre informes negatius per raons estètiques, o simplement, perquè a parer del lector l'obra no sigui adequada a una pretesa "sensibilitat" infantil. Així, el 1943, en l'informe de l'obra de R. Kipling, *Precisamente así*, en traducció de M. Manent, el lector opina que l'obra no té cap valor literari i escàs valor documental. I encara més, escriu: "Teniendo en cuenta que su carácter es infantil, carece de la necesaria elegancia literaria, claridad, sencillez (amenidad) y concisión. Se adentra excesivamente en lo absurdo, abusando de transiciones desconcertantes. Su lectura —desde el punto de vista infantil— al faltarle esa continuidad narrativa, resulta fría y hasta ilegible. Observaciones: no encuentro por tanto, razón fiscal que impida su publicación, por ser una obra anodina, insustancial e inofensiva, como no sea la de la ética literaria. No obstante, he de hacer constar que hay algunos relatos aceptables. [Signat] Armando Moreno Gómez".⁷⁸⁹ I encara sort que la traducció era de Marià Manent!

Aquesta situació sembla canviar, en part, amb l'aprovació de l'Estatuto de Publicaciones Infantiles y Juveniles aprovat al gener de 1967.⁷⁹⁰ A partir d'aquesta data, no trobem casos remarcables de prohibicions per Joventut i sembla que, aparentment, els "editors de tota la vida", podien estar tranquils i que el zel dels funcionaris es dedicava més aviat a altres editorials, més compromeses amb els moviments socials; tant si es tractava d'editorials relacionades amb els moviments polítics d'arrel marxista, com si les relacions eren amb l'Església progressista que propugnava l'adopció de les doctrines postconciliars. Així, empreses com Lumen o Estela que en aquests moments obren nous camins per als llibres infantils, veieren dificultada la seva tasca fins al punt que, aquesta

⁷⁸⁸ AGAE. Censura. Caixa 21/10446 expedient 5285-53, data d'entrada: 11 de setembre de 1953, data d'autorització: 2 de novembre de 1953, "con tachaduras".

⁷⁸⁹ AGAE. Censura. Caixa 21/07249, expedient cir. 6009. Data d'entrada 13 de setembre de 1943, data d'autorització 20 de setembre de 1943.

⁷⁹⁰ Decret 195/1967 de 19 de gener de 1967.

darrera, va haver de tancar les portes. La seva directa successora, Laia, tampoc va tenir un camí gaire fàcil en aquest sentit.⁷⁹¹

Com es pot veure, quan Josep Zendera va morir l'any 1969, encara s'havia de batallar amb un control ideològic imposat per l'estat que, en el cas dels llibres per a infants, al contrari que per a la resta de publicacions, s'afanyava a definir amb tota claredat uns límits ben precisos. En aquest context, intentar editar traduccions d'obres europees que representaven nous aires per a la literatura infantil, que trencaven ni que fos una mica amb allò que el decret considerava "políticament correcte" per a la digestió d'estòmacs delicats com els dels nens i nenes, no devia ser feina senzilla. I, certament, tot aquest aparat dispositiu no va limitar-se a la pura teoria. La censura s'aplicava a les publicacions infantils el 1967 i es va continuar aplicant, amb la mateixa rigidesa, fins la mort del dictador. En tenim un exemple ben clar en una obra que, encara que per la data sobrepassi el període estudiat, no podem deixar de ressenyar com a mostra. El cas comença amb la presentació, a 17 d'octubre de 1973, de l'obra *El príncipe Azteca* de Federica de Cesco, que es permès amb modificacions.⁷⁹² A l'octubre de 1975 l'editorial remet les pàgines impreses modificades i l'obra serà impresa, finalment, el mateix any.

De fet, com ja hem apuntat, la mort del dictador i la recuperació de les llibertats no implicà la desaparició absoluta dels mecanismes de control de la producció de llibres per a infants. A l'arxiu de l'editorial es pot consultar el fitxer que conté els registres de les obres presentades de 1973 fins a 1982, en què trobem una nota adhesiva amb la indicació: "a partir de marzo de 82 no se hace censura". Fins aquesta data, es continuen presentant al "Depósito previo de Difusión de la Dirección General del Libro y la Cinematografía" exemplars ja impresos en rama o fotocòpies de maquetes. Aquest tràmit segueix fent-se ininterrompudament, amb els mateixos formularis i impresos, tal com indiquen les resolucions d'aquest organisme, "según las disposiciones del estatuto de Publicaciones infantiles y Juveniles aprobado por decreto 195 de 19 de enero de 1967, y a propuesta del servicio correspondiente, esta dirección general ha decidido autorizar provisionalmente la publicación de la referida obra".⁷⁹³

⁷⁹¹ G. Cisqueuella, J. L. Erviti i J. A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 86-88.

⁷⁹² En aquest cas, calia modificar les pàgines 172-73, 176-77, 190, 219-21 i 231.

⁷⁹³ AEJ. Censura infantils. Gener 1973-juny 1982.

7.2 LA VALORACIÓ CONTEMPORÀNIA DE LA PRODUCCIÓ EDITORIAL: CRÍTICA I PREMIS.

La valoració que els llibres de Joventut tingueren entre el públic, hem procurat d'establir-la a partir de l'anàlisi de les tirades i del nombre de reimpressions o noves edicions dels diversos títols, però caldria completar-la amb les apreciacions de tipus qualitatiu que hem pogut recopilar d'entre les anotacions crítiques aparegudes a la premsa.

Com ja hem observat, les circumstàncies polítiques i culturals que marquen tot el període estudiat, són la causa que la crítica de llibre infantil —quan existeix— presenti una marcada deriva ideològica, que no desapareix fins a la dècada dels anys cinquanta, quan comencem a trobar valoracions a càrrec de professionals, més enllà de les filiacions. En aquest context, el llibre infantil és vist, per uns i altres, com un element clau en la formació dels futurs ciutadans i és per això que mereix una especial atenció en els moments més determinants. A manca de veritables plataformes especialitzades en la crítica del llibre infantil, aquestes valoracions es vehiculen preferentment a través de la premsa periòdica i, de manera menys habitual, en les revistes literàries generals. Deixant de banda la publicació de les gasetilles pregades, breus ressenyes elaborades per les mateixes editorials que s'insertaven a la premsa periòdica, sovint apareixen ressenyes i crítiques que valoren l'aparició de nous títols. En el cas de Joventut, la seva producció és valorada, principalment, per la premsa periòdica de Catalunya i amb més intensitat, per la premsa barcelonina, encara que també apareixen gasetilles, ressenyes i crítiques en diaris d'altres ciutats de l'Estat, ja que la política de difusió de la producció de l'editorial tenia cura en difondre extensivament les novetats entre els més importants diaris i revistes del país.

7.2.1 La valoració crítica de les obres de Joventut en el primer període

Efectivament, durant el període de la Dictadura i la República el llibre infantil rep una especial consideració que es manifesta d'una manera molt viva en l'àmbit català i és de les obres publicades en aquesta llengua que hem localitzat el màxim nombre de ressenyes i crítiques. En conjunt, la crítica catalana està encara supeditada al programa ideològic del noucentisme i, en les edicions infantils, es valora abans que res el fet que cada nou títol contribueix a una certa normalitat en l'edició en llengua catalana. En aquest sentit, si l'obra és una traducció, té especial significació per als crítics l'encert que determinada editorial hagi pogut tenir en la selecció de l'autor i del títol, en la línia de bastir un corpus literari

“universal” accessible per als joves lectors catalans. Si, per contra, es tracta d’una obra d’autor català, se’n valoren més aviat els aspectes de tipus literari, però sobretot, es destaquen els valors morals i ètics dels protagonistes, sempre en sintonia amb una concepció ideal de la joventut catalana. A partir d’aquí, les altres consideracions que entren en joc pivoten entorn els pressupòsits estètics: una bella llengua i una bella presentació. L’any 1926 apareixen les primeres crítiques i ressenyes de la producció de Mentora i Joventut a la premsa especialitzada, sobretot en llengua catalana, signades per literats i crítics de primer ordre. A partir de l’any 1930, la desaparició de les grans editorials catalanes que publicaven llibres per a infants, fa que Joventut es converteixi en l’editorial més ressenyada, i més ben valorada, de les que publiquen per a infants.⁷⁹⁴

De la primera època, és a dir de 1926 a 1930, hem trobat només ressenyes i comentaris de dues obres en què es valoren, especialment, els aspectes lingüístics. Així, Domènec Guansé arran de la publicació de *Lau o les aventures d’un aprenent de pilot* opina que aquest és un excel·lent llibre “per tal que els nostres nois aprenguin un llenguatge angelical, sense apegalositat, casolà sense baixos plebeïsmes, culte sense pedanteria”.⁷⁹⁵ Per la seva banda, Tomàs Garcés en una ressenya titulada “Un heroi jovençà: Lau” comenta aquesta obra i valora les qualitats morals i el proposa per al rol d’arquetip de protagonista juvenil de la literatura infantil i juvenil catalana. De passada, a la vista dels títols que té previstos d’editar Mentora, es pregunta “si tindrem doncs a la fi una biblioteca com cal per a adolescents”.⁷⁹⁶ Com podem veure, aquesta obra fou molt ben acollida per la crítica, sobretot, pel fet de tractar-se de la producció d’un autor català, i se’n troben referències fins en articles de ben entrats els anys trenta. L’altre títol que, en aquesta època, es valora especialment és *Alicia en terra de meravelles*, que mereix un comentari de Tomàs Garcés que tracta, específicament, l’excel·lència de la traducció catalana de Carner i, molt de passada, la qualitat de les il·lustracions de Lola Anglada, uns “dibuixos precisos i

⁷⁹⁴ Un seguiment de la crítica apareguda a les publicacions periòdiques en català es pot fer a Rovira, *Bibliografia històrica...*, p. 153-158.

⁷⁹⁵ Domènec Guansé, “Lau o les aventures d’un aprenent de pilot”, *Revista de Catalunya*, núm. 32, 1927, p. 181.

⁷⁹⁶ Tomàs Garcés, “Un heroi jovençà: Lau”, *La publicitat*, 15 de desembre de 1926, p. 1.

evocadors que recorden l'estil i encara més la poesia de les prodigioses làmines d'A. Rackham".⁷⁹⁷

És a partir dels anys trenta, que la producció editorial infantil de Joventut és més sovint objecte de valoració per part de la crítica especialitzada, i sempre en termes laudatoris. El diari que més atenció dedica a la literatura infantil i juvenil en aquesta època és, sens dubte, *La publicitat* que, en una nota publicada el primer de gener de 1935, valorava molt positivament la tasca feta per Joventut en l'àmbit de la literatura infantil en llengua catalana —especialment amb la traducció d'*Alicia* i amb l'edició del *Lau* de Soldevila— i donava notícia de l'aparició de *La volta al món en vuitanta dies* i *El minyó del cop-de-puny*. De tots aquests llibres, l'articulista remarca que “sense deixar de ser llibres de present són prou assequibles per a obtenir tota la difusió que es mereixen entre els petits lectors”.⁷⁹⁸ El mateix dia, en un altre article, es dona compte de l'aparició de les novetats de l'editorial de l'any 1935 i es valora la trajectòria de l'Editorial Joventut, “a la qual devem aportacions tan precioses a la nostra literatura per a infants” i, a continuació, s'indica que “acaba de publicar cinc nous llibres per a infants en català” per esmentar les edicions de *Pinotxo* “de l'autèntic, que ha estat traduït a diverses llengües i més d'una vegada deformat lamentablement”,⁷⁹⁹ de *Bibi*, de *Viatge (sic) al món en vuitanta dies* i de *L'illa del tresor*.⁸⁰⁰ El cinc de gener del mateix any, apareix una altra ressenya, signada per Domènec Guansé —“Llibres per a infants”— on destaca les novetats abans esmentades i lloa la versió catalana de *Bibi*, feta per Marià Manent.⁸⁰¹ El mateix dia, Ramon M. Giral, en la columna del mateix diari titulada “Un llibre cada dia”, repassa les novetats de Joventut: en tractar de *Pinotxo* en destaca la “bona realització en estil —aplaudim Maria Sandiumenge, traductora— i en il·lustració, són de Vinyals, i en presentació editorial”. I encara afegeix que “l'Editorial Joventut ha fet un bon servei al llibre d'infants en català amb el seu *Pinotxo*”.⁸⁰²

⁷⁹⁷ Tomàs Garcés, “Alicia en terra de meravelles”, *La publicitat*, 8 de febrer de 1928.

⁷⁹⁸ “Dos bells llibres per a estrenes”, *La publicitat*, 1 de gener de 1935.

⁷⁹⁹ En una referència ben clara a la primera edició castellana publicada per Calleja el 1912, que es tractava d'una versió molt poc fidel a l'original i en què s'espanyolitzaven exageradament els trets del personatge, recreat per l'il·lustrador Salvador Bartolozzi.

⁸⁰⁰ “Cinc nous llibres per a infants”, *La publicitat*, 1 de gener de 1935.

⁸⁰¹ Domènec Guansé, “Llibres per a infants”, *La publicitat*, 1 de gener de 1935.

⁸⁰² Ramon M. Giral, “Un llibre cada dia”, *La publicitat*, 4 de gener de 1936.

Aquesta valoració positiva de la tasca de Joventut, és represa de nou al gener de 1936 pel mateix Guansé, que remarca que “L’Editorial Joventut realitza una tasca realment magnífica amb la incorporació dels millors llibres de la literatura per a infants al català. A l’encert en la tria dels llibres cal afegir, encara, l’encert en la tria dels traductors, entre els quals figuren, en primer terme Carles Riba, Marià Manent i Melcior Font”. Guansé remarca la importància de les traduccions per la riquesa que aporten al llenguatge dels nens i cita com a exemple les *Rondalles de Grimm*, *Peter Pan i Wendy*, *Emili i els detectius*, *Bibi* i la seva continuació i els *Contes per a nens petits*. Esmenta també la publicació de *Peter Pan, el noi que volia créixer* [sic], de la col·lecció “Contes animats”.⁸⁰³ Al mateix gener de 1936, Joan Teixidor dedica una columna a glossar el *Cançoner de Nadal*, del qual indica que “tot i que no consta, el nom de Melcior Font s’acut i ja ens trobem decantat a mirar-ho tot amb bons ulls”. Així, Teixidor en valora molt especialment l’encert en la tria dels poemes, que combinen la inspiració popular amb la dels poetes més celebrats del temps, tot i que hi troba a faltar un poema nadalenc de Lull.⁸⁰⁴ Pocs dies després, Teixidor dedica una columna a la secció Lletres i arts per glossar l’aparició de la traducció de *Peter Pan i Wendy* i tot destacant “l’orientació intel·ligent i sensible de l’Editorial Joventut”, valora l’obra com una “història total” en què hi és present, alhora, un conte de fades, una història de pirates i una aventura de pell roges, tot amanit amb el que ell anomena, en una afortunada traducció del “nonsense” que caracteritza la producció anglesa, “la pocalta i el gust pel desconcertant”.⁸⁰⁵

També el diari *La Humanitat* publica, als anys trenta, algunes crítiques que valoren l’aparició de les novetats de Joventut. En glossar a 1934 l’aparició de l’obra *Quatre nois genials* l’articulista Alpha el considera com a exemple “d’una literatura, però, intel·ligent, no de bajaranada i cursileria com s’ha intentat”.⁸⁰⁶ A més, la *Humanitat* publica, puntualment, les gasetilles pregades trameses per

⁸⁰³ Domènec Guansé, “Un llibre cada dia”, *La publicitat*, 5 de gener de 1936. En aquest article, Guansé esmenta la versió de *Peter Pan i Wendy* feta per Antoni Saló, com a *Peter Pan, el noi que volia créixer*, [sic] tot i que al fitxer de control d’edició aquesta obra està datada el 1937. Tot i el marge d’error que podem trobar en aquelles edicions que apareixen pels volts de Nadal, que solen estar datades un any abans que la data que consta al fitxer, dos anys de diferència seria excessiu. Es possible que es refereixi a la versió castellana que aparegué a finals de 1935, ja que el títol en català fou *Peter Pan, el nen que no volgué créixer*.

⁸⁰⁴ Joan Teixidor, “Un llibre cada dia: Cançoner de Nadal”, *La publicitat*, 1 de gener 1936.

⁸⁰⁵ Joan Teixidor, “Peter Pan i Wendy”, *La publicitat*, 4 de gener de 1936.

⁸⁰⁶ Alpha, “Parada de llibres”, *La Humanitat*, 8 de juliol de 1934.

l'editorial i fins i tot algun article més extens, amb signatura, en què es repassa la producció, com ara el publicat pels volts de Nadal de 1935, on l'articulista J. es congratula que per fi, els aparadors s'omplen de llibres catalans i en cita, lògicament, els títols de Joventut, especialment *Bibi* i *Emili i els detectius*, del qual remarca que ha estat una veritable renovació en el gènere de la literatura infantil.⁸⁰⁷ Per les mateixes dates, apareixen també ressenyes de *El muchacho moderno*⁸⁰⁸ i dels *Petits contes per a nens petits*.⁸⁰⁹

A la mateixa època, també apareixen notícies relatives a la producció de Joventut a *La Veu de Catalunya*. Algunes es limiten a reproduir les gasetilles pregades⁸¹⁰ però, en altres ocasions, els llibres són comentats més extensament, com és el cas de *l'Illa del tresor* i d'*Alicia* que es relacionen amb l'estrena a les pantalles de cinema les pel·lícules homònimes.⁸¹¹

De tots els llibres catalans editats per Joventut, *L'edat d'or* (1931) és un dels que mereix més atenció en el moment de la seva aparició. *La publicitat* en publica una gasetilla pregada⁸¹² però és més extensament ressenyada a *La Nau*,⁸¹³ en un article signat per Manuel Valldeperes en què remarca la falta d'autors catalans i cita, és clar, l'experiència solitària de Soldevila. Segons Valldeperes la condició de pedagog de Sabater Mur l'ha permès “d'escriure un veritable llibre per a infants, però no un de tants llibres sense altre interès que la part narrativa, sinó un llibre intel·ligent, un llibre d'aquells que delecten i instrueixen a la vegada”. Aquest vessant pedagògic fa que l'obra sigui analitzada —i molt ben valorada— per les publicacions especialitzades del món educatiu i Eladi Homs li dedica un article sencer al *Butlletí dels mestres*.⁸¹⁴ L'obra també apareix citada al diari *La*

⁸⁰⁷ J., “Llibres per a infants”, *La Humanitat*, 24 de desembre de 1935.

⁸⁰⁸ “El muchacho moderno”, *La Humanitat*, 17 de desembre de 1935.

⁸⁰⁹ “Petits contes per a nens petits”, *La Humanitat*, 29 de desembre de 1935 i 2 de gener del 1936.

⁸¹⁰ La gasetilla pregada de *L'edat d'or* apareix el 17 de setembre de 1931.

⁸¹¹ *La Veu de Catalunya*, 5 de gener de 1935. En aquell moment, aquestes dues pel·lícules s'anunciaven a les cartelleres de la ciutat. *Alicia en el país de las maravillas*, dirigida per Norman McLeod, a partir d'una adaptació de Joseph L. Mankiewicz i *La isla del tesoro*, estrenada ja el 1934 i dirigida per Víctor Fleming. Vegeu Javier Coma, *Diccionario del cine de aventuras*. (Barcelona: Plaza y Janés, 1994)

⁸¹² *La publicitat*, 17 de setembre de 1931

⁸¹³ M. Valldeperes, “L'edat d'or”, *La Nau*, 17 d'octubre de 1931

⁸¹⁴ Eladi Homs, “L'edat d'or”, *Butlletí dels mestres*, 1931. núm. 55, p.171-173.

jornada de Lleida.⁸¹⁵ Els diaris d'altres ciutats catalanes, com veiem, també es feien ressò de les novetats publicades per Joventut i, així, *L'autonomista* de Girona publica una notícia sobre l'aparició de *Los niños Gritli*.⁸¹⁶

Pel que fa a la premsa en castellà, apareixen algunes ressenyes d'obres de Joventut a *La Vanguardia*, on María Luz Morales, redactora i més tard directora del diari, publica la crítica de llibres infantil, en una secció periòdica. De fet és una de les veus més autoritzades del moment, ja que, a més de dedicar-se a la crítica, és autora i adaptadora de reconegut prestigi. Entre d'altres obres, Morales glossa l'aparició de la versió castellana de *Cuentos de Andersen* apareguts el 1933.⁸¹⁷ L'any següent, en un article més complet aparegut el 1935, titulat "Una varita de virtud...", Morales repassa la producció editorial de l'any de cara a la festa dels reis i, a part de dedicar una referència molt elogiosa a la labor de Zendrera, al que titlla d'editor intel·ligent, classifica les novetats en relació a les diverses tendències de la literatura infantil del moment. Així, identifica en primer lloc el corrent més proper a la tradició i l'exemplifica amb "las exquisitas ediciones de Andersen, de Grimm y de 'El Libro de las Hadas', pulcramente traducidas y magníficamente ilustradas por Rackham, a las que ahora vienen a unirse estos espléndidos Cuentos del Norte", tots de Joventut. Més endavant defineix l'altra corrent, més modernitzant i posa com a exemple d'originalitat els *Hermanos monigotes* d'Antoniorrobes, també publicats per Joventut. El darrer corrent, segons ella, està clarament influït pel cinema i, en aquest cas, destaca com a novetat l'arribada del ratolí Mickey (Molino) però també fa referència la nova edició d'*Emili i els detectius*, probablement a la catalana d'aquell 1935. Tot i considerar que Morales pot no ser del tot objectiva en valorar la producció d'una editorial a la qual ha estat molt lligada, ja dels inicis, de l'article se'n deriva que en aquell moment, Joventut és, de molt, l'editorial més interessant del panorama de la literatura infantil, tant pel nombre de títols que s'hi citen com per les elogioses valoracions que se'n fa.⁸¹⁸

També el *Diario del Comercio* dedica alguns espais al llibre infantil, com el que apareix al gener de 1936, signat J.J.O., on després de lamentar la situació de la

⁸¹⁵ *La Jornada*, 19 de setembre de 1931.

⁸¹⁶ *L'autonomista* de Girona, 28 de desembre de 1934.

⁸¹⁷ María Luz Morales, "Cuentos de Andersen", *La vanguardia*, 3 de gener de 1934.

⁸¹⁸ María Luz Morales, "Una varita de virtud", *La vanguardia*, 1 de gener de 1936.

literatura infantil y la poca qualitat de les edicions, insinua una renovació en la qual, “no seríamos justos si no reconociéramos que la Editorial Juventud de Barcelona, ha sido el paladín decidido de esta cruzada renovadora”, per citar, a continuació els títols més destacats —tant en català com en castellà— publicats per la casa.⁸¹⁹

La difusió de les obres publicades per Joventut als diaris peninsulars i sud-americans és més limitada i, normalment, deguda a la tasca del crític Angel Dotor que publica els mateixos textos, amb algunes modificacions, a diversos diaris.⁸²⁰ A part de les crítiques d’Angel Dotor, també publicaren ressenyes sobre Joventut altres diaris de llengua castellana com *El Noticiero Universal*, *Más* (Alacant), i *La Razón* i *Tribuna Libre* de Buenos Aires.

A banda dels diaris, la crítica de llibres per a infants també s’exercia des d’algunes de les revistes de l’època. De totes, *Mirador* és la que hi dedica més atenció i, especialment, de la mà de Rafael Tasis i Marca que signa la secció “Producció del temps”. Aquest, per exemple, glossa l’aparició de la traducció dels *Contes d’Andersen*, amb un article en què opina que “aquesta edició (...) és una obra veritablement reeixida, i ocuparà un lloc d’honor al costat de *La rosa i l’anell* de W. M. Thackeray i *Alicia en terra de meravelles*, de Lewis Carroll traduïts ambdós per Josep Carner, dos llibres clàssics en la literatura infantil i que ja havia publicat la mateixa editorial”. No obstant, l’articulista considera un cert demèrit el fet que el llibre d’Andersen no es tracti d’una edició original i que sigui “una copia idèntica —podeu comparar-ho i restareu sorpresos de l’exactitud— de la fastuosa edició original anglesa”.⁸²² Tasis publica encara un article sota l’epígraf “Llibres per a infants”, en què revisa la situació de la literatura infantil catalana del moment i on valora molt positivament l’actuació de l’Editorial Joventut en aquest camp:

Les editorials Proa i Joventut han publicat bones incorporacions a la nostra bibliografia infantil. La darrera, particularment, acreditada productora de

⁸¹⁹ J.J.O., “El libro infantil”, *Diario del Comercio*, 4 de gener de 1936.

⁸²⁰ La llista dels títols dona una idea clara de l’abast geogràfic de la difusió de les novetats editorials de Joventut que, com recordem, tenia un mercat important en castellà tant a la resta d’Espanya com a l’Amèrica del Sud i Central: *El día gráfico*, *Vida Marroquí*, *La Zarpa* (Orense), *El Defensor de Granada*, *Norte de Castilla* (Valladolid) i *La Provincia* (Huelva).

⁸²² Rafael Tasis i Marca, “Llibres per a infants”, *Mirador*, 11 de gener de 1934.

literatura rosa en gran escala, té, en les seves edicions per a infants un instint segur i un bon gust indiscutible que la publicació de les *Rondalles* d'Andersen il·lustrades per Rackham i traduïdes per Josep Carner i Marià Manent em permetien d'assenyalar l'any passat. Així, aquesta editorial ha publicat ja en català *Alicia en terra de meravelles*, traduïda per J. Carner i il·lustrada per Lola Anglada i *La illa del tresor [sic]*, de Stevenson, traduïda per Joan Arús (dos llibres que aquests dies el cinema haurà reactualitzat) i *La rosa i l'anell* de Thackeray, il·lustrada per d'Ivori i traduïda per Carner i, enguany, ha publicat el *Pinotxo* de l'italià C. Collodi, en una edició passadora, traduït per Maria Sandiumenge, el deliciós *Bibi* de la danesa Karin Michaelis i *El llibre de fades* d'Arthur Rackham, de les mateixes característiques exteriors que ja lloava en les *Rondalles* d'Andersen, i traduït, com l'anterior, per Marià Manent, el nostre gran coneixedor de les lletres angleses i traductor competentíssim del *Jungle Book* de Kipling.⁸²³

Al cap d'un any, pels volts de Nadal de 1935 coincidint amb el moment de més qualitat en la producció de l'editorial, Tasis repassa la producció de Joventut que, segons declara, l'ha "sorprès agradablement amb un copiós lot de llibres per a infants, i més encara pel fet que la majoria d'ells sigui en català" i a continuació, enumera com a novetats de l'any el *Cançoner de Nadal*, *Peter Pan* i *Wendy* en edició de gran luxe i traducció de Marià Manent, *Peter Pan*, el nen que no volgué créixer, de la col·lecció "Contes animats", *El gran viatge de Bibi*, *Emili i els detectius*, en versió de Melcior Font, que també tradueix els *Petits contes per a nois petits* i, també, valora la publicació d'alguns títols en castellà com *Hermanos Monigotes*, d'Antoniorobles, *El muchacho moderno* i el *Libro de las Niñas*.⁸²⁴

També la revista *La Paraula cristiana* es feu ressò de les edicions primer de Mentora i, més endavant de Joventut, en la ressenya que anualment publicava Bertran i Pijoan on recollia les novetats de l'any anterior. Ja l'any 1927 l'autor esmenta la fundació de Mentora i es felicita que en tres mesos ha publicat ja quatre volums: *Lau o les aventures d'un aprenent de pilot*, *El cavaller de la Creu*, *La Ventafocs*, i *La Rosa i l'Anell*. A continuació, indica que sembla que l'editorial està contenta amb les vendes que s'han produït d'aquests títols.⁸²⁵ En altres ocasions, Bertran i Pijoan es limita a ressenyar l'aparició de les obres i així el 1931 esmenta l'*Edat d'or*, el 1934 cita la col·lecció sencera dels "Contes d'ahir i d'avui" i també la publicació de *Quatre nois genials*. També cita la producció de

⁸²³ Rafael Tasis i Marca, "Llibres per a infants", *Mirador*, 10 de gener de 1935.

⁸²⁴ R. T. M. (Rafael Tasis i Marca) "Llibres per a infants", *Mirador*, 26 de gener de 1935.

⁸²⁵ Lluís Bertran i Pijoan, "Els llibres de l'any 1926. Una mica de balanç", p. 114-127.

Mentora i Joventut el pedagog Artur Martorell, en ressaltar que, en els deu anys anteriors a 1930, s'havia avançat molt en l'edició de llibres infantils en català i després d'indicar que, malauradament, algunes editorials han hagut de tancar les portes, observa que en general s'han fet diversos intents amb directius molt encertades i cita "L'Editorial Joventut, que publicà tan dignament *Lau o l'aprenent de pilot*, *La Rosa i l'anell*, *La Ventafocs*, *El Cavaller de la creu*, *La illa del tresor...*".⁸²⁶ D'aquestes obres, i d'altres que esmenta de l'Editorial Proa i Políglota, Martorell en valora l'especial correcció ortogràfica i gramatical.

D'altra banda, aquesta atenció notable que els mitjans dediquen a la producció de llibres per a infants té una relació directa amb el món educatiu que ara descobreix en la lectura de llibres literaris específics, una poderosa arma per a la formació dels nois i noies. No és estrany, doncs, que algunes de les revistes destinades als mestres recullin i comentin les novetats editorials, especialment les que poden tenir una aplicació pedagògica més clara. Així, Eladi Homs signa una extensa ressenya al *Butlletí dels mestres* en què, tot celebrant l'aparició de *L'edat d'or* de Sabater Mur, retreu els autors catalans de no ocupar-se dels nens en un moment en que "cada vegada més, els nostres infants llegiran la pròpia llengua amb major facilitat".⁸²⁷ Homs defensa la creació autòctona enfront les traduccions i adaptacions alhora que proposa la institució d'un premi de Literatura infantil com a incentiu per a la producció.⁸²⁸ També dedica atenció a l'aparició de les *Rondalles d'Andersen*, de les quals en destaca l'acurada edició; i opina que "l'Editorial Joventut s'ha fet creditora al franc aplaudiment de tots els amics dels infants per haver-se arriscat a posar al mercat aquesta joia de la literatura infantil, un encoratjament que li ha donat ja el mateix públic de la manera més eficaç possible, absorbint prop d'un miler d'exemplars en els primers quinze dies de l'aparició del llibre. Es una satisfacció saber que el llibre català de qualitat ja té el seu públic".⁸²⁹

En general, com hem pogut veure, la crítica d'aquest primer període valora molt positivament la producció de l'editorial i potser de manera més estacada la

⁸²⁶ Artur Martorell, "Moviment pedagògic", p. 285.

⁸²⁷ Eladi Homs, "L'edat d'or", p. 171.

⁸²⁸ No obstant, tot i la bona valoració de l'obra, les dades del fitxer de control d'edicions no corroboren l'èxit que Homs li atribueix, ja que d'aquest llibre se'n van tirar 1.542 exemplars l'any 1933 i en el fitxer d'edició no en consta cap d'altra fins l'any 1964.

⁸²⁹ Eladi Homs, "Rondalles de Hans Andersen : versió catalana de Josep Carner i Marià Manent", p. 76-77.

publicació d'obres en català, en ésser gairebé l'única editorial que en treia al mercat de manera regular. Aquest fet es dona, més clarament, a partir de 1931, quan Joventut destaca en el trist panorama de la literatura infantil en llengua catalana. De l'activitat de Joventut, els articulistes acostumen a coincidir en destacar-ne els dos aspectes principals: l' "instint" en la tria dels llibres a traduir i "bon gust" en la presentació de les obres.⁸³⁰

7.2.2 La valoració crítica durant el franquisme

Igual que ho fou per al Noucentisme, també el règim sorgit de la Guerra Civil veu, en la funció educativa del llibre infantil, un instrument molt poderós per a la conformació de la ideologia i és per això que les autoritats estan extraordinàriament interessades a vetllar per les lectures dels nens i nenes. En aquest sentit, com hem vist, els òrgansensors generals s'ocupaven molt especialment d'evitar que es publicuessin els llibres perniciosos. No obstant, fins i tot després d'haver superat el sedàs finíssim de la censura, el llibre infantil era encara un subjecte sospitós i es veia com una tasca imprescindible l'orientació dels mediadors, pares i els mestres, sobretot, en la tria dels llibres que circulaven. D'aquesta orientació se n'ocupaven diverses instàncies paral·leles que avaluaven les obres a partir d'uns criteris estrictes, a mig camí entre el valor literari i el valor moral de les obres, sempre des del prisma de l'ortodòxia catòlica. Així, el 1942 es crea el Gabinet de Lecturas Santa Teresa de Jesús del Consejo Superior de Mujeres de Acción Católica, format per escriptores, bibliotecàries, catedràtiques, mestres i mares de família i dirigit per Àfrica Ibarra i Paulina Junquera, amb Isabel Niño i Carolina Toral. Aquest gabinet publicava regularment un *Catálogo Crítico de libros para niños*, la necessitat del qual es justificava així:

“No sé de ningún papá que quiera que sus hijos lean cosas malas. Pero conozco muchos que, cuando ven un libro infantil, lo compran a ojos ciegos para sus niños, sin sospechar que en él pueda esconderse nada nocivo. Sin embargo, no todos los libros que se escriben para niños son a propósito para ellos. Nunca hubiera creído cuantas inconveniencias se encuentran a veces en estos libros. Por eso, el CATÁLOGO CRÍTICO DE LIBROS PARA NIÑOS hace en los de cada edad una triple clasificación:

Recomendables: los de reconocido mérito y moralidad.

⁸³⁰ Reflexions similars són les que es planteja LL. C. (Lluís Capdevila?) a les pàgines de *La humanitat*, en un article titulat "Literatura per a infants" publicat el febrer del mateix any on blasma la poca atenció que mereix la literatura infantil a propòsit de l'edició de *Bibi*.

Aceptables: los que, sin alcanzar el grado anterior, pueden ponerse en todas las manos, aunque algunos exigen cierta cautela por los reparos que oportunamente se indican.

Tolerables: los que se pueden permitir a determinados lectores dadas sus circunstancias, sin autorizar su lectura a la generalidad.

Al final se recoge aún una cuarta categoría: Inconvenientes. En ella se incluyen los libros considerados impropios para niños, aun cuando hayan sido escritos expresamente para ellos”.⁸³¹

En aquesta classificació, la primera categoria, la dels títols recomanables, sembla reservada a les obres publicades per persones o institucions religioses, així com a algunes vides de sants i biografies de personatges històrics de religiositat inqüestionable, del tipus d'Isabel la Catòlica, Carles V o el Cardenal Cisneros. També mereixen aquesta qualificació algunes novel·letes escrites per autors espanyols, de tipus moral, i d'entre la producció de Joventut, *Marialí*, que és “una novelita que describe el veraneo de unos niños, sus obras de caridad, sus fiestas y sus travesuras. Muy agradable y ejemplar”. I també pertanyen a aquesta categoria les obres de tema històric, sempre que contribueixin a reforçar la visió imperialista i cristiana d'Espanya.⁸³² Lògicament, és molt difícil que les obres estrangeres reuneixin tots aquests requeriments, de manera que gairebé mai mereixen la qualificació màxima. Com a molt, són obres que no passen de ser acceptables i, així, *Peter Pan y Wendy*, que “con mentalidad inglesa, pero en poético estilo, se relatan las maravillosas aventuras de los niños Peter Pan y Wendy”. També poden destacar pel seu caràcter instructiu ja que, en molts casos les narracions estrangeres solen situar-se en països exòtics, com passa *A orillas del alto Yangtzé*, on es relaten les “aventuras de un obrerito chino” i que és un títol “ameno e instructivo por la narración de costumbres exóticas. Los personajes son simpáticos y su conducta recta; pero téngase presente que no se trata de países cristinos”. I és que només mereixen la qualificació de recomanables aquelles obres que transmeten els valors estrictament cristians i, així, en el cas de *Ho-Ming, hija de la nueva china* “es de lamentar que el fondo sea meramente filantópico y no caritativo, pues resta ejemplaridad al relato”.

⁸³¹ Gabinete de Lectura “Santa Teresa De Jesús”, *Catálogo crítico de libros para niños...*, p. 8.

⁸³² En aquest sentit, ja hem esmentat les dificultats per a la publicació de l'obra *Carabelas de España* de Juan Cabal, també l'obra *Cristobal Colón* de Gladys M. Imlach, editada per Araluce, mereix un comentari negatiu sobre la poca exactitud històrica ja que, “es de lamentar también que se pongan de relieve los abusos de algunos de sus acompañantes españoles en vez de hacer resaltar la gran obra cristiana y civilizadora que España realizó”, p. 140.

D'altra banda, també cal vetllar per la intensitat dels sentiments que les obres poden despertar en els lectors, i hi ha obres de Salgari que només es consideren tolerables ja que “son demasiado emocionantes y nada ejemplares, pues en ellas figuran asesinatos, envenenamientos, suicidios, etc.”. Fins i tot les històries protagonitzades per animals poden ser sospitoses si tenen plantejaments “algo naturalistas”. Sempre és millor que els animals protagonitzin faules, amb les seves moralitats, encara que en els *Cuentos del Japón* de Joventut, “la primera [narración] sea a la vez castigo y venganza disculpable por ser animales sus protagonistas”. En general, però, l'obra de Joventut es situa en la categoria de recomanables i acceptables, i se'n destaquen les bones traduccions, la qualitat de les il·lustracions i la bona presentació.

Publicacions amb finalitat crítica d'aquest tipus, que exerciren una profunda influència en la circulació de les obres infantils, servien d'orientació també per als editors en la seva presa de decisions. Així, per exemple, varen induir algunes variacions substancials en les reedicions d'algunes obres publicades abans de la guerra. Pel que fa al llibre publicat per l'Editorial Joventut, destaquem un cas interessant per l'estreta relació que presenta amb la literatura infantil. Es tracta de l'obra d'Olive R. Landers *El libro de las niñas*, publicat per primera vegada l'any 1935 i reeditat el 1953. Aquest llibre apareix classificat com a “Inconveniente” en l'esmentat catàleg i amb la següent ressenya:

“Consejos sobre el modo de comportarse en sociedad, enseñanzas útiles para hacer labores y cocinar, lista de libros para formar una biblioteca, explicación de juegos y diversiones. Esta obra está basada en una moral sin Dios y la elección de libros, comedias y juegos es en muchos casos impropio. Para personas mayores que puedan aprovechar la parte práctica”.⁸³³

En la reedició que Joventut fa d'aquesta obra el 1953, el problema de la “moral sin Dios”, queda resolt, essencialment, en eliminar un paràgraf que començava així:

“En otros tiempos, las gentes consideraban la enfermedad como algo que era preciso aceptar como fruto de la mala suerte o castigo del cielo. También era corriente que algunas damiselas o jovencitas creyeran que era bonito o delicado no tener salud. Hoy estas ideas están tan pasadas de moda como el miriñaque o los pies diminutos de las chinas. En cuestión de enfermedades y dolencias, hemos llegado a un punto de vista más racional”.

⁸³³ Gabinete de Lectura “Santa Teresa De Jesús”, *Catálogo crítico de libros para niños...*, 1953, p. 12.

El problema que s'havia observat en la tria dels llibres adequats per a les joventes, també es soluciona en la nova edició de 1953, on el capítol es manté íntegrament pel que fa al redactat introductori però la bibliografia és una altra. D'entrada, de 144 títols en la primera versió hem passat a 120 en la segona. La reducció i, en part, la substitució dels títols antics per altres s'entén bé per un interès en posar a dia les lectures —o, simplement, de promocionar les pròpies edicions— o pel fet que molts títols ja devien estar exhaurits. Evidentment, desapareixen de la tria autors de significada militància com Antoniorrobes i els seus *Hermanos monigotes*, però moltes de les variacions són degudes a la subtil visió, sobretot moral i ideològica, que s'imposava. Segons aquestes dades, les històries de *Los niños Gritli* són només acceptables, pel seu caràcter excessivament malancònic ja que al final la protagonista mor i la mort és un tema tabú a la literatura infantil de l'Espanya de la postguerra, que més aviat tendeix a un injustificat optimisme. Tampoc és gaire recomanable *Maya la abeja*, ja que “hay una rápida escena sobre el amor humano que desentona en un libro para niños”.⁸³⁴ Es clar que, per aquestes crítiques tan estrictes, la traducció d'*Alicia en el país de las maravillas* “es sólo pasable” i “el estilo resulta oscuro y el fondo moral, indiferente”.⁸³⁵

Als anys cinquanta aquest principis segueixen regint, en essència, el criteri de quins es dediquen a la selecció d'obres per a infants i joves. Així, José A. Pérez-Rioja en la seva bibliografia on recull mil obres específicament adreçades a joves,⁸³⁶ i en què, en l'apartat dedicat a les obres “formatives”, s'hi troben aquelles que són destacades pel seu interès patriòtic, per la seva contribució a la creació d'una consciència “española”, o pel seu valor educatiu en relació a la “sana moral y recto espíritu cristiano”. En tota la selecció, distingeix clarament les lectures adreçades als nois de les adreçades a les noies, a les quals destina lectures relatives a la preparació per al matrimoni, de formació per a la llar i d'alerta “contra el ridículo de ciertas modas”, mentre que, per als nois, dedica

⁸³⁴ El fragment en qüestió era francament “reprobable”: “Eran una muchacha y un joven. Ella apoyaba la cabeza en su hombro, y él la rodeaba con su brazo, como si quisiera protegerla. Estaban perfectamente tranquilos, y miraban la noche con los ojos muy abiertos”, W. Bonsels. *Maya la abeja y sus aventuras* (1928), p. 111.

⁸³⁵ Gabinete de Lectura “Santa Teresa De Jesús”, *Catálogo crítico de libros para niños...*, 1945, p. 38.

⁸³⁶ Pérez-Rioja, José, *1.000 obras para los jóvenes...*

obres de continguts, de viatges i relatives a la formació patriòtica i moral del “muchacho español”.

En qualificar algunes de les obres de Joventut, que més aviat són de tipus recreatiu, Pérez-Rioja en destaca també els valors, encara que potser no d'una manera tan estricta com en èpoques anteriors.⁸³⁷ Així, per exemple, destaca el “fondo sano, limpio y juvenil” de les obres de Ilde Gir, que destina a les noies a partir de 14 anys, però coincideix amb les dames del Gabinete de Lectura Santa Teresa de Jesús, en fer notar la malenconia de les obres de Johanna Spyri, que titlla, però, d'interessants i moralitzadores. Pel que fa a l'obra del J. A. *Barrie Peter Pan y Wendy*, opina que es “uno de los libros infantiles más alegres, sencillos y poéticos que se han escrito” que no obstant, només poden ser llegits per joves de dotze a quinze anys. De *Maya, la abeja*, opina que són “cuentos deliciosos tanto para niños como para adultos en que se explica, con un derroche de fino humorismo y de ingenio, el origen de las peculiaridades de diversos animales”, sense la restricció que hem anotat en el cas anterior, ja que es recomanava per a lectors de dotze a quinze anys. D'altres títols de Joventut que mereixen aparèixer en aquesta selecció, són les dues obres d'Elizabeth Foreman Lewis, *A orillas del Alto Yangtzé* —per a nois de setze anys— i *Ho-Ming, hija de la nueva china*, per a noies de la mateixa edat. També l'adaptació que Marià Manent feu de Ramon Llull a *El león y su corte*, la lectura de la qual es recomana per a majors de catorze anys; i *Los niños Gritli*, i *La rosa y el anillo*. Pel que fa a les obres anomenades instructives, s'inclouen a la selecció *Carabelas de España* (erròniament atribuït a l'Editorial Seix i Barral), i la *Vida de Jesús para niños* de Victor Poucel, ambdues recomanades per a lectors de més de catorze anys.

Si deixem de banda l'acció medidora tot just esmentada, la crítica de literatura infantil de l'època, tal com l'entendem avui, disposa de ben poques plataformes. A manca de revistes especialitzades, la crítica s'insereix a les pàgines dels diaris que, normalment, dediquen espais a les ressenyes literàries d'obres per a adults i per a infants. Per facilitar la tasca dels crítics, Joventut sol remetre exemplars als

⁸³⁷ No obstant, cal indicar que en molts casos, Pérez-Rioja copia literalment les valoracions sobre determinades obres que aparegueren al *Catálogo crítico de libros para niños*, del Gabinete de Lectura Santa Teresa de Jesús, en les seves diferents edicions. Per exemple, *Ho-Ming, hija de la nueva china*, té el mateix caràcter “finaltrópico” tot i que aquest fet, ara, no és un demèrit com ho era abans. Igualment, de *El león y su corte*, en destaca “la fantasía poética de estos cuentos interesará no solo a los muchachos de catorce y quince años, sino a los mayores”, en coincidència a la valoració que en feien les dames del l'esmentat Gabinete, quan opinaven que “las descripciones y las fantasías de los cuentos son tan poéticas que interesaran no sólo a los pequeños sino también a las personas mayores”.

diversos mitjans de Barcelona com ara *La vanguardia*, *La solidaridad nacional*, *El noticiero*, *La prensa*, *El diario de Barcelona*, *El correo catalán*, a *La hoja del lunes*, on Dionisio Ridruejo ressenya llibres entre els anys 1943 i 1945. Però també a diaris de Madrid i de províncies que, sovint, es limiten a publicar íntegrament, o més o menys retocades, les gasetilles pregades que l'editorial remet juntament amb els llibres.⁸³⁸

Com és lògic, en els primers anys de postguerra, la crítica valora més positivament aquelles obres que poden ajudar a formar el caràcter infantil segons els pressupòsits ideològics del nou règim. Així *Por amar bien España* es ressenya a *La hoja del lunes* de Madrid (6 de gener de 1941), i també a *El correo catalán* de Barcelona (26 de gener de 1941), al *Levante* de València (3 de març de 1941), signada per Rafael Farreras, i al diari *Sur* de Màlaga. L'obra també mereix l'atenció del columnista del diari *Tajo* (4 de gener de 1941) que, fins i tot, incorpora al text una caricatura de l'autor. D'altra banda, Francisco de Cossío signa la ressenya apareguda a l'*ABC* (10 de gener de 1941). Aquest sorprenent desplegament publicitari, no obstant, no era habitual en una època de tantes limitacions. En aquest cas, s'explicaria per la rellevància del ja esmentat Víctor Ruíz Albéniz, i que genera en l'articulista de *La hoja del lunes* de Barcelona el més abrandat entusiasme:

“Si difícil es el arte de escribir para niños, mucho más dificultoso resulta hacerlo tratándose de historia y sobre todo de historia tan reciente como la de nuestra pasada guerra de Liberación. El Tebib Arrumi —cronista famoso de nuestra guerra— ha echado sobre sus espaldas la grave misión de contar a los niños algunos de los hechos heroicos que él conociera al vivirlos de cerca. Son tan bellos los hechos que él refiere, tan llenos de vida, que el solo relato de los mismos gana inmediatamente la atención del lector — chico o grande— dominándole en absoluto y haciéndole vibrar su alma al unísono de las emociones que pintan las palabras estampadas en el libro. Otras narraciones para niños del mismo autor hemos leído en las que se narraba también bellas gestas de nuestra guerra. Esto pues, nos permite afirmar que este volumen ahora comentado encaja mayormente para las mentes infantiles y en este sentido afirmaremos también que consideramos mejores los cuentos *Uno del montón* y *El pequeño héroe de Teruel* que *En pago de una traición* tema que baraja y opone los sentimientos familiares y

⁸³⁸ A l'arxiu de l'editorial, en les caixes d'edició, es conservaven les relacions dels exemplars que s'havien tramès als diferents mitjans de comunicació, amb una carta on es demanava que en fessin una valoració crítica.

el amor patrio resultando a nuestro entender sobrado complicado para la comprensión de los niños”.⁸³⁹

Més sorprenent encara és el desplegament publicitari que suscita l'aparició de la traducció de l'obra de Rudyard Kipling *Precisamente así* que, uns anys més tard mereix la inserció de ressenyes no només a diaris com *El correo Gallego* (1 de gener de 1944), *Unidad* de San Sebastián (4 de desembre de 1943), *El Heraldo de Aragón*, (18 de gener de 1944), *La región* d'Orense, (1 de gener de 1943) signada per Vicente Risco, *Levante* de València (6 de gener de 1944) signada per Rafael Farreras, *El ideal Gallego*, (12 de desembre de 1943), *El diario Vasco* (10 de desembre de 1943), *Jornada*, (11 de desembre de 1943), *Falange* de Las Palmas (22 de desembre de 1943), *Gaceta del Norte* (4 d'abril de 1944) o *La Verdad* de Múrcia (30 de desembre de 1943) sinó que també es publicita a algunes revistes, com *Razón y fe* (abril de 1945), *Falange Española* (5 de març de 1944), *Estrella del mar*, (26 de febrer de 1944) i la revista *Hola*, (21 de octubre de 1944) sense firma. I, encara, es radiarà la gasetilla pregada a Radio Girona (11 de desembre de 1943).⁸⁴⁰

Malgrat l'enorme desplegament que solen tenir per part de l'editorial, el normal és que, més enllà de la publicació de les gasetilles pregades, les obres mereixin poca atenció de la premsa. Així, la tramesa de llibres per a la crítica acaba tenint, com a molt, una funció merament publicitària i l'aparició de veritables crítiques, que vagin més enllà del resum de l'obra o de la presentació de l'autor —copiats un i altra de la pròpia gasetilla o de la solapa del llibre— és molt infreqüent, per no dir inexistent.

En aquella època, a cavall dels anys cinquanta i seixanta, una de les veus crítiques més valorades és la d'Aurora Díaz Plaja, bibliotecària i periodista especialitzada en literatura infantil, però també traductora i autora de llibres per a nois i noies. Des de la seva tribuna al diari *Solidaridad Nacional*, on redacta una columna setmanal —cosa manifestament excepcional en el panorama espanyol— titulada “Biblioteca de los niños”, que sol aparèixer els diumenges, Díaz Plaja repassa l'actualitat però sol anar una mica més enllà en la valoració de les obres que

⁸³⁹ “Por amor a España” (sic), *La Hoja del Lunes*, 17 de febrer de 1941.

⁸⁴⁰ D'una posterior edició d'aquesta obra, apareguda el 1967 n'aparegueren ressenyes a *Solidaridad Nacional*, 8 de desembre de 1967, signada aquesta per Aurora Díaz Plaja, i a la revista infantil *Gaceta Junior*, 26 de desembre de 1968.

comenta.⁸⁴¹ Bona coneixedora de la producció de l'editorial, actual i pretèrita, davant l'aparició el 1959 del *Primer libro del muchacho moderno* i *El libro de los trenes*, que ara apareixen a la col·lecció “Grandes álbumes Juventud”, Díaz Plaja compara aquesta edició amb la que en va ser predecessora i opina: “Personalmente, preferimos el veterano “Libro de los grandes inventos” que, con el título de *El muchacho moderno* publicó hace años la misma editorial”, tot i que en destaca les excel·lents lamines acolorides de la nova edició, i espera que n'aparegui una continuació que, ve a insinuar, renovi més a fons l'obra, amb nous invents: “radar, televisión, cohetes, etc... Es decir apto para el muchacho moderno”.⁸⁴²

També s'ocupa de la literatura infantil el diari de la tarda *Noticiero Universal*, amb una secció anomenada el “Libro infantil y juvenil”, signada per R. Santos Torroella que, el 1960 i des d'aquesta tribuna, saluda l'aparició de la col·lecció “Campanilla”, en destaca el seu encert per a un públic molt inicial, i en valora molt positivament el predomini de la imatge, tot lloant, en acabar la tasca de l'editorial i molt especialment la de Conxita Zandrera, directora de la secció infantil.⁸⁴³

No obstant, com ja hem apuntat, entre els anys quaranta i principi dels seixanta, la presència d'una veritable crítica és del tot esporàdica i el més habitual és que, com a molt, la premsa inclogui breus indicacions que esmenten la recent publicació de tal títol o tal altre, normalment en ocasió de les festivitats assenyalades —com ara la festa de Reis o els volts de Sant Jordi— però molt sovint més enllà d'aquestes dates, quan la funció propagandística de la ressenya ja no té gaire sentit.

⁸⁴¹ També escriu en altres diaris i sovint pronuncia conferències relacionades amb el tema. Així, la que pronuncià a l'acte inaugural del I Saló del llibre infantil que es va celebrar al desembre de 1958 a les galeries Jaimes. En aquest discurs glossa el llibre infantil i el contraposa a l'influx negatiu que poden exercir en les ments infantils la ràdio i les publicacions infantils i juvenils. Aurora Díaz Plaja, “El libro y el niño”, *La Solidaridad Nacional*, 24 de desembre de 1958. Segons consta en la seva biografia, treballa al diari *Solidaridad Nacional* entre 1940 i 1955, per organitzar l'arxiu del diari, tot i que continua publicant la seva secció “Biblioteca Infantil” fins ben entrats els anys seixanta. També treballà a *La hoja del lunes* entre 1960 i 1961.

⁸⁴² Aurora Díaz Plaja, “Biblioteca de los niños”, *Solidaridad Nacional*, 12 d'abril de 1959.

⁸⁴³ R. S[antos] Torroella, “El libro infantil y juvenil. La colección Campanilla”, *El Noticiero Universal*, 1 de març de 1960.

Aquest és per exemple, el cas de la reedició de *La rosa y el anillo* és glossada — sense més— a *La Prensa* de Barcelona (5 de gener de 1945) a l'apartat “Libros de Reyes” i, també, a *La Vanguardia* de Barcelona (5 de maig de 1945), al *Diario de Barcelona* (6 de gener de 1945) i a la *Hoja del lunes* (15 de gener de 1945). I la posada a la venda d'una nova edició de les *Aventuras de un aprendiz de Piloto*, apareix comentada a *Los Sitios* de Girona (21 de gener de 1966), encara que la ressenya s'encapçali sota el títol de *Lau*.

En alguns casos, els esments a les obres de Joventut apareixen en articles de revisió general, on els articulistes es limiten a un breu repàs del que ha estat la producció editorial per a infants en un moment determinat. Així, per exemple, el 1944, a l'apartat “Lo que se publica” de *La Hoja del Lunes*, es pot trobar un article titulat “Literatura infantil. Antaño y hogaño de los libros para niños”, signat per José M. Huertas en què, al costat de la producció d'altres editorials barcelonines com Molino, es glossa l'aparició de *Mary Poppins*, de *Precisamente así*, i dels *Cuentos del Japón*.⁸⁴⁴ La mateixa Aurora Díaz Plaja recorre a aquest procediment quan les obres a comentar no tenen un interès especial, com és el cas de l'article on, entre d'altres, ressenya la biografia de Carabias Cervantes, obra de Josefina Carabias i *El silencio de Ethel* de Florencia de Arquer.⁸⁴⁵

Una especial presència a la premsa mereix l'aparició, l'any 1969, de l'obra de Josef Lada, *El Gato Mikesch*. La crítica, en general, destaca l'aportació al món de la fantasia d'aquest personatge que és un gat que parla com els humans. No obstant, M.S. a *Ya*, opina que hi ha personatges poc adequats a la sensibilitat infantil i condemna el fet que el boc es rigui del dimoni per concloure “es peligroso decir sí a los cuentos que toman a broma lo sobrenatural”.⁸⁴⁶ Més peculiar és l'article de M. Luisa Álvaro, en què, onze anys després de l'aparició del llibre, encara en valora les seves aportacions.⁸⁴⁷

Si bé aquesta que hem comentat és la tònica general de la crítica, en el context de la producció editorial de la postguerra hi ha un cas que, per la seva particularitat,

⁸⁴⁴ José M. Huertas, “Literatura infantil. Antaño y hogaño de los libros para niños”, *La Hoja del Lunes*. 3 de gener de 1944.

⁸⁴⁵ Aurora Díaz Plaja, “Biblioteca de los niños”, *Solidaridad Nacional*. 19 d'abril de 1959.

⁸⁴⁶ M.S., “El gato Mikesch”, *Ya*, 18 de juny de 1969.

⁸⁴⁷ M. Luisa Álvaro, “El gato Mikesch”, *La prensa*, 20 de gener de 1979.

mereix una atenció preferent de la premsa. Es tracta, lògicament, de l'aparició dels primers títols de la sèrie “Las Aventuras de Tintín” que suscita tota mena de reaccions entre els mediadors i els crítics, que van de l'excepticisme a l'entusiasme.

En el cas del Tintin, cal dir que, d'entrada, eren nombroses les opinions poc favorables a aquest tipus de llibre, a mig camí entre el TBO i el gènere d'investigació. Entre els detractors, els autors de la bibliografia selectiva titulada *Qué libros han de leer los niños* que, justifiquen la no inclusió de còmics en la seva tria amb aquestes paraules:⁸⁴⁸

“no se encuentran tampoco en nuestras listas los libros impresos ‘a bandas’ estilo tebeo, con el texto en buffaradas dentro de la imagen. Consideramos que el texto dado por este procedimiento es casi siempre pobre literariamente, que la ilustración pierde calidad artística y que los temas, repetidos a menudo, son de escaso valor formativo. Algunos pretenden transmitir valores humanos notables; tal por ejemplo es el caso de los álbumes de Tin Tin o de Spirou, pero el procedimiento del tebeo no es precisamente literario sino más relacionado con los medios audiovisuales, concretamente con la técnica cinematográfica, y por lo tanto sus realizaciones no tienen cabida en un programa de orientación de la lectura de los niños. Las mejores obras, ya citadas, tendrían lugar en unas listas para orientar en el mundo de la imagen. Aquí solo podemos hacer esta salvedad y señalar la posibilidad de que estas obras dadas como libros, suplanten la verdadera lectura y desorienten al niño con respecto a su nivel de lectura.”

Entre els escèptics, la mateixa Aurora Díaz Plaja que, en més d'una ocasió, manifesta aquesta actitud de prevenció, fins i tot aquesta “instintiva aversión por la historieta por lo que ésta tiene de fomentadora de la pereza mental”.⁸⁴⁹ No obstant, la lectura dels primers episodis de *El cetro de Ottokar* (1958) fan mudar la seva opinió i, en ocasió de l'aparició del primer àlbum, tot i manifestar la seva sorpresa —i una certa contrarietat— pel format d'historietes “tebeísticas”, impropio de la tradició de l'editorial, acaba convenint que es tracta d'una aposta molt vàlida i en destaca la riquesa dels personatges, en especial, del seu protagonista.⁸⁵⁰ Poc temps després, en ocasió de l'aparició de *El asunto Tornasol* (1961) ja es reconeix atrapada pel gènere, ahora que troba que té “todos los

⁸⁴⁸ Escuela Activa de padres. *¿Qué libros han de leer los niños?*, p.10.

⁸⁴⁹ Aurora Díaz Plaja, “Hergé. Tintín en el país del oro negro”, *Solidaridad Nacional*, 18 de gener de 1962.

⁸⁵⁰ Aurora Díaz Plaja, “Un nuevo personaje infantil”, *Solidaridad Nacional*. 8 de març de 1959.

ingredientes necesarios para atraer, interesar e influir beneficiosamente en el alma juvenil” i en destaca el sentit de la lleialtat, l'agudesca detectivesca, el sentit pacifista i, fins i tot, la gran dosi d'ironia política que traspua de les obres.⁸⁵¹

En general, en els àlbums de Tintin, la crítica en valora la presentació —les il·lustracions i el color, però també l'enquadernació— i la qualitat tècnica de la reproducció,⁸⁵² tot i que sovint es fa èmfasi en altres aspectes com ara el to cinematogràfic de l'acció, l'humor, la construcció d'uns personatges complexos i el fet que Hergé apropa el lector a aspectes que en principi no li estan destinats com, per exemple, les qüestions de la política internacional. És per tot això que molts crítics pensen que Tintin pot interessar, per igual, nens i adults.⁸⁵³ Si de cas hi ha crítiques negatives, se centren gairebé totes en la figura del Capità Haddock, que pot ser un mal exemple per als lectors, atesa la seva afició a la beguda.⁸⁵⁴

Durant l'any 1964, tingué cert ressò a la premsa l'aparició de les versions catalanes de les aventures de Tintin i, així, el diari *Los Sitios* de Girona, que troba un encert que hagin estat “vertidas en lengua vernácula”.⁸⁵⁵ En una nota sense signatura, apareguda al *Diario de Barcelona*, es valora molt positivament la traducció de Joaquim Ventalló, que “está construida con una lengua adaptada al público que debe leerla: en este aspecto de acercamientos a los pequeños, supera a menudo netamente al original”.⁸⁵⁶

Però, cap als anys seixanta, l'atenció de la crítica va més enllà de les aventures de Tintin. Certament, en el moment que el gènere comença a innovar-se amb noves propostes, l'interès per la literatura infantil s'incrementa de manera notable, tant des del món educatiu com des d'altres àmbits. A Catalunya, per exemple, els nous corrents pedagògics recuperen el valor de la lectura en la formació integral dels nois i noies i sorgeixen iniciatives encaminades a analitzar i seleccionar la producció i fer-ne un judici valoratiu amb l'objectiu d'orientar tots els qui

⁸⁵¹ Aurora Díaz Plaja, “Otra vez Tintín”, *Solidaridad Nacional*, 13 d'abril de 1961.

⁸⁵² L.P., “La Isla negra”, *Diario Regional* (Valladolid), 23 de desembre de 1961.

⁸⁵³ “Libros y Revistas, “Els cigars del Faraó”, *El noticiario Universal*, 1 d'abril de 1965.

⁸⁵⁴ A.F.P., “Aventuras de Tintín”, *Vida Nueva*, n° 458, 20 de febrer de 1965.

⁸⁵⁵ “Las aventuras de Tin Tin [sic], en catalán: “Les Joies de la Castofiore [sic]” Editorial Joventut. *Los Sitios* (Girona), 7 de juliol de 1964.

⁸⁵⁶ “Tintín en catalán”, *Diario de Barcelona*, 20 de juny de 1964.

intervenen en l'educació, siguin pares o mestres. Així neixen algunes publicacions d'orientació bibliogràfica com la que elaboren a els membres de la comunitat educativa de les escoles Talitha i Costa i Llobera i que, amb el temps, esdevindrà un referent important alhora de configurar els fons de tot tipus de biblioteques adreçades a infants i joves però, també, per a establir prescripcions o propostes de lectura per part de mestres i bibliotecaris.⁸⁵⁷ En aquest repertori s'estableix un apartat denominat "Libros de gran calidad" que reuneix un seguit de títols que podríem anomenar clàssics i que per la seva qualitat poètica "no permite la adaptación y escapa de una gradación cronológica dentro del proceso de lectura del niño". En aquest apartat es citen tretze títols, entre els quals diverses obres publicades per Joventut, com ara *Alicia en el país de las maravillas*, *Las aventuras de Pinotxo*, *El maravilloso país de los Snergs*, *Peter Pan y Wendy* i *Tistú, el de los pulgares verdes*. Amb cinc títols doncs, Joventut és l'editorial més ben representada, amb preferència, amb obres editades d'abans de la guerra però amb la incorporació d'un títol com *Tistú, el de los pulgares verdes* que tot just acabava de sortir al mercat l'any 1965.

En aquesta mateixa línia, diverses revistes publiquen referències a novetats bibliogràfiques i petites ressenyes on es valora la producció infantil, com ara *Mundo Cristiano* que, a l'apartat "Niños", comenta les novetats del mercat entre les quals, les de Joventut, que obtenen judicis favorables per quant els temes i els plantejament s'adiuen amb un alt concepte moral. Així, en ocasió de la publicació de *El grumete de la niña*, l'articulista fa una reflexió entorn la novel·la històrica com a gènere i considera que "hay que hacer vivir el pasado, para comprenderlo y amarlo. De ahí que nos guste "El grumete de la niña" de ahí que no nos gusten aquellas obras que, en lugar de hacer vivir al niño el patriotismo, le enseñan patrioterismo. Hay que enseñarle a amar a la Patria, pero no a costa de odiar a los demás países".⁸⁵⁸ Com podem veure, els plantejaments de la crítica, fins i tot de la que prové dels àmbits religiosos, són notablement diferents als que regien a principi dels anys quaranta.

⁸⁵⁷ Escuela Activa de Padres, *¿Qué libros han de leer...*

⁸⁵⁸ *Mundo Cristiano*, nº 11, (desembre de 1963), p. 12.

7.3 EL RECONeixEMENT A LA LABOR EDITORIAL: PREMIS I GUARDONS REBUTS PER JOVENTUT

Al llarg de la seva història, Joventut ha tingut un interès especial en seguir de manera constant la situació de la literatura infantil i juvenil al món i, bona mostra d'això, ha estat el fet que hagi publicat, sovint, obres que, amb el temps, esdevindrien clàssiques i premiades internacionalment. Així, Joventut publica nombrosos títols d'autors guardonats amb el Premi Andersen que, des de la seva instauració el 1956 per la Comissió internacional del Llibre Infantil i Juvenil, més coneguda com a IBBY, ha esdevingut el més prestigiós de la literatura infantil. En el catàleg de l'editorial trobem obres de nombrosos autors que han merescut aquest premi com l'anglesa Eleonor Fargeon que va ser la primera autora premiada, el 1956, la sueca Astrid Lindgren que el rebé l'any 1958, o l'alemany Erich Kaestner que va ser guardonat el 1960 i, més recentment, Josef Lada, premiat l'any 1968. Joventut també ha publicat obres d'autors que han aparegut a la llista d'honor del mateix premi, com a candidats a guanyar-lo, com ara Friis Baastad, nominada l'any 1964.

D'altra banda, Joventut ha vist algunes de les seves obres premiades amb diversos guardons d'àmbit nacional. L'any 1961 Josep Narro va rebre el premi Lazarillo, per l'edició de *Robinsón Crusoe*. Aquest premi, convocat per primera vegada l'any 1958 i instituït per la Comisión de Literatura Infantil y Juvenil de INLE, s'atorgava en la triple modalitat d'escriptors, il·lustradors i editors.

D'entre els més importants cal esmentar els atorgats per la CCEI, atorgats per la Comisión Católica Española de la Infancia, des de 1962, va crear un premi al llibre infantil, que havia de reunir les condicions de text, il·lustració i edició.⁸⁵⁹

Il·lustració 120. Diploma d'atorgament del Premi CCEI de 1963 per l'obra *Un castillo en el camino* de M. Marcela Sánchez Coquillat amb il·lustracions d'Elvira Elías.

⁸⁵⁹ Aurora Díaz Plaja. *Los premios de literatura infantil y juvenil*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1965. 14 p.

Tenia caràcter honorífic i s'atorgava a l'editor. D'aquest premi, Joventut n'ha guanyat el de les edicions 1963, per *Un castillo en el camino* de M. Marcela Sánchez Coquillat,⁸⁶⁰ amb il·lustracions de Elvira Elías, i 1964, per l'obra de Carmen Kurtz, *Óscar espía atómico*, il·lustrada per Carlos. M. Álvarez-Solís.

D'altra banda, Joventut ha obtingut alguns dels guardons més importants a nivell espanyol, en reconeixement i valoració de la tasca de Joventut en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil. Així, l'editorial va ser guardonada el 1963 amb el Premio Nacional de Literatura Infantil del Ministerio de Información y Turismo, en la seva primera edició i, més enllà dels límits cronològics del nostre estudi, Joventut rebé també el Premio Nacional al la mejor labor editorial, convocat pel Ministerio de Cultura, en la seva quarta edició de 1981.⁸⁶¹

⁸⁶⁰ Aurora Diaz Plaja deixa constància de l'atorgament del premi CCEI de literatura infantil de 1963 a l'obra *Un castillo en el camino*, de Maria Marcela Sánchez Coquillat, i fa una entrevista a l'autora. Cf. Aurora Diaz Plaja, "El premio CCEI de literatura infantil 1963 a *Un castillo en el camino*" a *Solidaridad Nacional* 2 de juny de 1963.

⁸⁶¹ Anteriorment l'havien guanyat les editorials La galera, Miñón, Altea i, posteriorment, S.M. i Noguer.